

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
Civiltiesisko zinātņu katedra

Bakalaura darbs

Autortiesību aizsardzības īstenošana civiltiesiskajās attiecībās

Saņemts

Civiltiesisko zinātņu katedrā

2008.g. _____

Sekretāra(es) paraksts

Dienas nodaļas
6. semestra students
Rihards Niedra
m05003

Zinātniskais vadītājs
Mag.iur., lekt. Mārcis Krūmiņš

Rīga, 2008

SATURS

Ievads.....	3
1.Nodaļa.Autortiesību attīstība un saikne ar lietu tiesībām.....	5
1.1. Autortiesību izcelšanās un jēdziens.....	5
1.2. Autortiesības kā speciāls īpašuma tiesību paveids.....	10
2. Nodaļa. Autortiesību aizsardzības nodrošināšana pirms pārkāpuma.....	15
2.1. Likumiskā aizsardzība.....	15
2.1.1.Konstitūcijas.....	15
2.1.2. Starptautiskie līgumi.....	15
2.1.3. Eiropas savienības tiesību akti.....	19
2.1.4. Latvijas tiesību akti.....	19
2.2. Līgumiskā aizsardzība.....	20
2.2.1. Līgumu vispārējie noteikumi.....	20
2.2.2. Licences līgums.....	22
2.2.3. Atsevišķi līgumi autortiesību jomā.....	24
2.3. Citi autortiesību aizsardzības nodrošināšanas pasākumi.....	24
2.3.1. Vienošanās ar kolektīvā pārvaldījuma organizāciju.....	24
2.3.2. Provizoriskie pasākumi un tehniska rakstura aizsardzības līdzekļi.....	25
3. Nodaļa.Tiesību aizsardzības īstenošanas pasākumi pēc pārkāpuma.....	27
Kopsavilkums.....	33
Anotācija (Anotation).....	35
Izmantotās literatūras un juridisko aktu saraksts.....	36
Darba autora apliecinājums, ka darbs uzrakstīts patstāvīgi un nav plaģiāts.....	39
Izziņa par bakalaura darba aizstāvēšanu.....	40

IEVADS

Intelektuālā īpašuma joma, jo īpaši autortiesības ir samērā jauns institūts, kas attīstījies tikai pēdējā gadsimta laikā, bet autortiesību nozares Latvijā jau sniedz 4% lielu ieguldījumu iekšzemes kopproduktā un rada 4,4% nodarbinātību, kuros nozīmīgāko ieguldījumu sniedz drukātie mediji, reklāma, programmatūra un datu bāzes.¹ Autors izvēlējās rakstīt par tēmu autortiesību aizsardzība, jo, pirmkārt, ieinteresēja pats priekšmets – autortiesības, un otrkārt, radās vēlēšanās padziļināti izprast autortiesību būtību, to regulējumu un faktiskās darbības, ko darīt pārkāpuma gadījumā.

Temats ir aktuāls, jo izpratne Latvijā par autortiesību un blakustiesību institūtiem joprojām nav viennozīmīga, veidojusies tikai pēdējos gados, taču autortiesības ir tādu tiesību kopums, kuras ir ļoti viegli aizskart – pretlikumīgi kopēt, izmantot, izplatīt darbus, par to neveicot nekādu samaksu, piesavināties autorību utt. Tādējādi notiek faktiskā tiesību uz intelektuālo īpašumu un tā augļiem zādzība, kura cilvēku esošajā tiesiskā apziņā iesakņojusies kā ļoti nenozīmīgs pārkāpums. Taču tā nebūt nav, jo par autortiesību pārkāpumiem ir paredzēta arī kriminālatbildība un administratīvā atbildība. Krimināllikuma 148.un 149.pants nosaka sodu par autortiesību un blakustiesību pārkāpšanu, par autorības vai autortiesību piesavināšanos vai draudiem, vai ar šantāžu atteikties no autorības vai par līdzautorības uzspiešanu, kā arī par nelikumīgām darbībām ar blakustiesību objektiem. Savukārt Kriminālprocesa likuma 125.panta otrajā daļā ietverts fakta legālās prezumpcijas princips attiecībā uz autortiesībām un blakustiesībām, jo uzskatāms par pierādītu, ka persona pārkāpusi tiesiskā īpašnieka autortiesības vai blakustiesības, ja vien tā nespēj ticami izskaidrot vai pamatot šo tiesību iegūšanu vai izcelsmi. Par vieglākiem pārkāpumiem atsevišķos gadījumos ir paredzēta administratīvā atbildība, kas nosaka sodu par nelikumīgām darbībām ar autortiesību un blakustiesību objektiem, par filmu izplatīšanas noteikumu pārkāpšanu un par autortiesību un blakustiesību objektu izmantošanu bez licences.² Tādējādi atbildības veids ir atkarīgs no nodarījuma seku smaguma un rakstura, kuru vērtē amatpersonas, institūcijas un tiesa. Protams, kriminālatbildība vai administratīvā atbildība neizslēdz civiltiesisko atbildību. Problēma ir tajā, ka autortiesību pārkāpumus ir grūti fiksēt, tie notiek plašā mērogā un, lai gūtu gandarījumu no aizskartajām tiesībām, autoram jāiet visai ilgs un sarežģīts process. Ņemot vērā, ka par autortiesību pārkāpumiem var iestāties gan kriminālatbildība, gan administratīvā atbildība, gan civiltiesiskā atbildība, kas tematu padarītu ārkārtīgi plašu, autors, lai ierobežotu tematu, apskatīs tiesību aizsardzību un tās līdzekļus tikai civiltiesību ietvaros.

¹ Pikārd R.G., Toivonens T.E., *Autortiesību un ar tām saistīto nozaru ekonomiskais ieguldījums Latvijā*, Pētījums, <http://www.km.gov.lv/ui/main.asp?id=17670>, aplūkots 20.04.2008

² Latvijas administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums, *Ziņotājs*, 20.12.1984 Nr.51., 155⁸, 204⁴, 204⁶.pants

Ņemot vērā autortiesību objektu plašo dažādību, ne vienmēr iespējams apgalvot kādu patiesību, kas attiecas uz jebkura darba aizsardzību, jo, piemēram, glezna pati par sevi ir oriģināls, kuru pārdodot, nav iespējams atstāt uz darbu valdījumu. Bet fotogrāfijai nav materiāli izdalāms tās oriģināls, tas ir bezķermenisks, kas radies ar fotouzņēmuma radīšanas brīdi, tādējādi uzskatāms, ka uz darba oriģinālu autors faktiski saglabā valdījumu.

Šī darba mērķis ir izpētīt autortiesību aizsardzības tiesisko regulējumu, autortiesību aizsardzības īstenošanas pasākumus praksē un izvirzīt priekšlikumus efektīvākai tiesību aizsardzībai.

Lai sasniegtu darba mērķi, autors izvirza uzdevumu izstrādāt 3 nodaļas. Pirmajā nodaļā atrast atbildes no teorijas par to, kas īsti ir autortiesības, kā tās vēsturiski izveidojušās, ko saprot ar autortiesību jēdzienu un noskaidrot to vietu tiesību sistēmā. Literatūrā pamatā dalās viedokļi par to vai autortiesības ir speciāls īpašuma tiesību paveids vai arī vienkāršas īpašuma tiesības uz bezķermenisku lietu. Rodot atbildes uz šiem jautājumiem, autoram radīsies priekšstats, kā efektīvāk aizsargāt autortiesības un kā rast pareizāko risinājumu tiesisko aizsardzības līdzekļu izvēlē katrā situācijā. Otrajā nodaļā tiks izpētīti līdzekļi, ar kādiem tiek nodrošināta tiesību aizsardzība vēl pirms pārkāpuma, jo labākā aizsardzība ir nepieļaut pārkāpumu. Jāizpēta kādā mērā tiek nodrošināta aizsardzība no valsts puses un starptautiskajos nolīgumos, kas iespējams varētu nedaudz līdzināties normatīvo aktu atreferējumam, bet tas nepieciešams, lai darba trešajā nodaļā būtu skaidrība par to, kuros gadījumos ir noticis tiesību pārkāpums un kā tas kompensējams. Trešajā nodaļā tiks analizēti iespējamie pasākumi, kurus autors, tā pilnvarnieks vai tiesību pārņēmēji var īstenot jau pēc pārkāpuma izdarīšanas, lai gūtu gandarījumu par aizskartajām tiesībām.

Latvijas literatūrā autortiesību jomā lielu ieguldījumu devis Mag. iur. Māris Grudulis un Ingrīda Veikša, kuru darbi autoram rada izpratni par autortiesībām un kuru izmantošana šajā darbā ir neizbēgama. Tāpat rakstot darbu, vērtīgas atziņas arī atrastas ārzemju literatūrā angļu valodā un judikatūrā, lai gan tiesu prakse autortiesību jomā Latvijā pašlaik vēl tikai veidojas.

1.NODAĻA. AUTORTIESĪBU ATTĪSTĪBA UN SAIKNE AR LIETU TIESĪBĀM

1.1. Autortiesību izcelšanās un jēdziens

Pasaules vēsturē pirmie mākslas uzplaukumi vērojami senajā Romā un Grieķijā. Pazīstami bija filosofi, domātāji, rakstnieki un politiķi, kā piemēram, Platons, Sokrāts, Aristotelis, Cēzars, Cicerons un citi, tomēr viņi paši bija ieinteresēti savu ideju izplatīšanā un popularizēšanā, lai nodrošinātu politisko varu, atzinību kā zinātniekiem un cieņu kā skolotājiem. „Taču bija arī citi viedokļi – it sevišķi dzejnieku vidū, kas prasīja atlīdzību par savu darbu”¹, kā piemēram, dzejnieks Martials, to arī lasītājam pavēstot savās epigrammās. Pastāvējušas arī dažādas domas par materiāla īpašnieka un materiāla apstrādātāja tiesībām, tomēr romiešu tiesībās par prioritārām atzītas materiāla īpašnieka tiesības, jo „gadījumā, ja mākslinieks vai meistars aiz pārskatīšanās apgleznojis citai personai piederošu materiālu, tad strīds par īpašuma tiesībām izšķirams par labu materiāla, nevis apgleznotāja interesēm”². Lai gan pastāvēja atsevišķu mākslinieku centieni stiprināt savas tiesības un iegūt pēc iespējas vairāk labuma no saviem darbiem, tomēr ir pārāgri spriest par jebkādu autortiesību jēdziena pastāvēšanu antīkajās kultūrās. Secināms, ka autortiesību aizsardzība tiesiskā līmenī tajās nepastāvēja, bet plagiātisms tika nosodīts tikai aiz morāles un taisnīguma apsvērumiem.

Viduslaikos lielākā daļa darbu tika radīti klosteros, jo mūki bija izglītoti un prata rakstību. Tomēr bieži vien vairāki mūki bija līdzautori un beigās pat nevarēja noteikt darba autorību. „Viduslaikos tika atzītas autora morālās tiesības, un notika pat pirmā tiesas prāva par abata Finiana psalma neatļauto izplatīšanu, ko savas vizītes laikā klosterī bija nokopējis kāds Colomba. Abats iesūdzēja viņu tiesā, un karalis Dermots lēma par labu autoram.”³ Tomēr tādi bija tikai daži gadījumi, un tiesiskā līmenī autortiesības tika regulētas ļoti vāji, jo klosteros izplatītās grāmatas tika uzskatītas par Dieva radītām, un mūks bija tikai vidutājs.

Eiropā literāro darbu attīstību sākot ar 15. gadsimtu veicināja iespiedtehnikas izgudrošana, kas deva iespēju vienkārši un ātri pavairot darbus, turklāt sadrumstalotā politiskā situācija ierobežoja valdnieku iespējas kontrolēt darbu saturu un to izplatīšanos. Tā laika komersanti iespiedtehnikas izmantošanā saredzēja labu peļņas gūšanas veidu un drīz vien „izdevējiem tika piešķirtas ekskluzīvas reproducēšanas un izplatīšanas tiesības”⁴, tādējādi darbu autori izjuta netaisnīgumu šajā sfērā. Tomēr bijuši arī gadījumi, kad izdevējiem tika atņemtas piešķirtās privilēģijas, kā piemēram, 1586.gadā notikušajā tiesas prāvā, kurā

¹ I.Veikša, Autortiesību un blakustiesību aizsardzības tiesiskais regulējums, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 37. lpp.

² J.Rozenfelds, Intelektuālais īpašums, Rīga, Zvaigzne ABC, 2004, 24.lpp.

³ I.Veikša, Autortiesību un blakustiesību aizsardzības tiesiskais regulējums, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 38. lpp.

⁴ Turpat, 38.lpp

advokāts Simons Marions (Simon Marion) apstrīdējis izdevēju privilēģiju, pamatojams, ka „balstoties uz vispārējiem instinktiem, cilvēki savās attiecībās atzīst, ka ir saimnieki tam, ko viņi paši rada vai izgudro, un tāpat kā Dievs, kuram pieder debesis un zeme, nakts un diena, grāmatas autors ir tās saimnieks, kas var ar to brīvi rīkoties, paturēt to vienmēr savā varā, emancipēt to kā vergu, kuram tiek piešķirta pilnīga brīvība, vai rezervēt sev zināmas patrona tiesības tādā veidā, ka citi drīkst viņa grāmatu iespiest tikai pēc noteikta termiņa notecēšanas”.¹ Tādējādi cilvēku tiesiskā apziņa jau bija nobriedusi pieņemt autora tiesību aizsardzību.

Par pirmo pozitīvo autortiesību avotu tiek uzskatīti 1710.gada Anglijas karalienes Annas Statūti, kas „piešķir autoriem un viņu tiesību pārņēmējiem grāmatu izdošanas izņēmuma tiesības un brīvības, tomēr šīs tiesības izrietēja vairāk no grāmatu komerciālas izmantošanas nekā no paša literatūras darba”.² Tā laika sabiedrībai nebija pieņemama ideja, ka autora darbs pilnībā pieder viņam, jo pastāvēja feodālā iekārta ar attiecīgu izpratni par autora īpašumu kā vispārpieejamu, tomēr ar likumā noteiktiem izņēmumiem.

ASV konstitūcijā tika iekļauta norma, kas veicinātu mākslas attīstību un aizsargātu autoru ekskluzīvās tiesības, kā arī 1790.gadā tika izdots ASV Autortiesību likums, kurš neaizsargāja citās valstīs pirmoreiz publicētus vai izpildītus darbus un deva iespēju amerikāņu izdevējiem izdot un izpildīt Eiropas darbus bez autoru vai citu tiesību īpašnieku atļaujas. Šī problēma daļēji tika risināta ar divpusējiem līgumiem starp ASV un citām Eiropas valstīm.

Jāatzīmē, ka 1852.gadā Francijā pieņēma dekrētu, kas noteica, ka „ārvalstu autoriem pienākas tādas pašas tiesības kā franču autoriem neatkarīgi no tā, kādu aizsardzību sniedz franču autoriem ārvalstu autora avota valstī”³, tādējādi ieviešot „nacionālās pieejas” principu, kurš ir ļoti būtisks autora tiesību aizsardzībai mūsdienās – globalizācijas laikmetā.

Laika gaitā pieauga gan autoram atvēlētās ekskluzīvās tiesības, gan arī sabiedrības labā paredzētie izņēmumi, līdz 19.gadsimta beigās tika pieņemta Bernes konvencija. 20.gadsimta sākumā tehnikas līmenis jau bija pietiekoši attīstījies, lai varētu fiksēt audiovizuālus darbus, tos viegli kopēt. Līdz ar to radās nepieciešamība aizsargāt izpildītāju tiesības, pēc tam arī fonogrammu producentu tiesības, kas bija par pamatu blakustiesību institūta izveidei.

Tādējādi secināms, ka lielā daļā Eiropas valstu autortiesību un blakustiesību aizsardzība mūsdienu izpratnē faktiski sākusies 19.gadsimta beigās, savukārt Francijā un ASV nedaudz agrāk.

¹ A.Lucas, H.-J.Lucas. Traite de la propriété littéraire & artistique, Paris: Litec. 1004, 1994,p.7.

² Cornish W., Llewelyn D., Intellectual property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights, London, Sweet&Maxwell, 2003, p.346.

³ I.Veikša, Autortiesību un blakustiesību aizsardzības tiesiskais regulējums, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 40. lpp.

Jo īpaši ārzemju literatūrā sastopamies ar diviem dažādiem autortiesību jēdzieniem, kuri galvenokārt parāda doktrinālo atšķirību autortiesību izpratnē un aizsardzības realizēšanā. Angļu valodā izšķir jēdzienus *author's right*, ar ko saprot morālo tiesību koncepciju, un *copyright* ar ko saprotamas tā saucamās kopēšanas tiesības jeb tiesības uz mantiskajiem labumiem no darba. „*Kopēšanas tiesības* raksturīgas anglosakšu tiesību sistēmai un tās garantē darba autoram vai tiesību īpašniekam tiesības saņemt atlīdzību kā darba augļus”¹, tādējādi *kopēšanas tiesības* ir pielāgojušās mūsdienu komerciālajai pasaulei un par darba radīšanas primāro jēgu uzskata materiālā labumu gūšanu. „Pasaulē viss literārā un artistiskā īpašuma aizsardzības mehānisms lielākoties tiek iedalīts tieši autortiesībās un kopēšanas tiesībās. Atšķirība starp abām balstās uz to, ka autortiesības aizsargā autora intereses, jo ir veidotas, balstoties uz personālistu doktrīnu, kas uzsver autora nesaraujamo saikni ar viņa radīto darbu. Autortiesību uzdevums ir kompensēt autoram viņa ieguldījumu darba radīšanā un stimulēt jaunu darbu veidošanai. Savukārt *copyright* tiesības ir orientētas uz tiesību īpašnieka interešu aizsardzību un pamatā aizsargā tās personas intereses, kura darba radīšanā investējusi finansiālos līdzekļus. Valstīs, kur likumdošana veidota pēc *kopēšanas tiesību* principiem, būtībā ir svešs blakustiesību institūts, jo *copyright* lietotā koncepcija pietiekami nodrošina arī izpildītāju, producentu un raidorganizāciju ekonomiskās intereses.”² Latvijā likumdošana ir veidota pēc autora personisko tiesību koncepcijas, tāpēc turpmāk darbā ar autortiesībām būs saprotams vairāk *author's right*, ja vien nav speciālas norādes uz kopēšanas tiesībām.

Lai izprastu autortiesību jēdzienu, jāanalizē autortiesību objekts, respektīvi darbs. Autortiesību likums definē, ka darbs ir autora radošās darbības rezultāts literatūras, zinātnes vai mākslas jomā neatkarīgi no tā izpaušmes veida, formas un vērtības.³ Tātad rodas jautājums, kas ir saprotams ar radošo darbību. Literatūrā sastopami jēdzieni oriģinalitāte, kreativitāte, jaunrade, kas pēc būtības apzīmē vienu un to pašu ideju darba radīšanas procesā. Autors izvēlas analizēt jēdzienu jaunrade, jo tas ir latviešu valodai vistuvākais un pietiekoši precīzs jēdziens. Ņemot vērā likumā ietverto definīciju, izriet, ka jaunrades jēdziens ir būtisks priekšnoteikums, lai noteiktu, vai darbs ir aizsargājams vai nav. Tātad, konstatējot jaunrades esamību darbā, darbs ir aizsargājams saskaņā ar Autortiesību likumu.

Jaunrade ir jēdziens ar augstu abstrakcijas pakāpi un jau pēc savas dabas tas ir nenoteikts, tādēļ precīza un viennozīmīga tā definīcija praktiski nav iespējama. Neraugoties uz konkrēto faktu, autortiesību teorijā varam sastapties ar neskaitāmām jaunrades jeb oriģinalitātes jēdziena definīcijām, kas ir veidotas balstoties gan uz tiesu prakses atziņām, gan

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Copyright#Similar_legal_rights, aplūkots 07.05.2008

² M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 13. lpp.

³ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 1.p. 2.d.

formālās loģikas likumiem. Slavenākā un visplašāk piemērotā ir francūža Anrī Debuā (*Henri Desbois*) pagājušā gadsimta vidū izvirzītā subjektīvā oriģinalitātes koncepcija, pēc kuras oriģinalitāte ir autora personības atspoguļojums darbā. *Personisks darbs, autora temperaments un stils, darba radītāja personālā stila atspoguļojums, personalitātes zīmogs, izvēle, kurā izpaužas autora personalitāte, personālais tonis, personālā vīzija, autora emociju atspoguļojums*, - tie ir formulējumi, ar kuriem Francijas tiesas savos spriedumos leģitimējušas doktrīnas piedāvāto definējumu. Savukārt objektīvajai oriģinalitātes koncepcijai raksturīgi tādi formulējumi kā *darbs neatkārtoto iepriekšēju darbu, darbs ir neredzēts, jauns u.c.*, kas norāda uz novitātes esamību. Antonīms jēdzienam jaunrade literatūrā izskan kā „banalitāte”, „lietišķums”, „mehāniska darba rezultāts”.¹ Praksē parasti problēmas rodas gadījumos, kad kāds darbs ir līdzīgs citam (nevis identisks), un jāatrod kritēriji, kas tiesai ļautu pieņemt taisnīgu nolēmumu. Pēc būtības katrā šādā darbā ir kaut kas citāds, iepriekš nebijis un varētu tikt uzskatīts par jaunradi, „taču tādā gadījumā formula „darbs kā jaunrades” rezultāts kļūst absolūta tautoloģija, jo nav darba bez jaunrades, un tātad paša darba pastāvēšanas fakts ir, tā sakot, lietišķs pierādījums jaunrades procesa klātbūtnei šī darba tapšanā”². Piemēram, attiecībā par fotoattēliem, Augstākās tiesas Senāts atzīst, ka „fotogrāfijas saturs un darba pastāvēšana apstiprina radošu darbību darba tapšanā, iegūstot fotogrāfijas autoram personiskās un mantiskās tiesības, kuras aizsargā Autortiesību likums”³. M.Grudulis izdala kritērijus, kuri gan nav absolūti un nemainīgi, bet varētu tikt izmantoti jaunrades esamības vai neesamības konstatēšanai salīdzinājumā ar citu darbu. Biežāk sastopamajiem žanriem tie ir forma, sižets, stils, struktūra, kā arī:

- mākslinieciskajos darbos noteikti var pateikt, ka tā ir autora personalitāte, kuras esamību var konstatēt gleznās, skulptūrās un citos īstās mākslas darbos;
- muzikāliem darbiem - tēma, melodija, ritms, harmonija, melodijas un ritma kombinācija;
- horeogrāfijām - kustību kārtība, secība;
- fotogrāfijām- manekena izvēle un poza, fotogrāfijas izdarīšanas leņķis, apgaismojuma izvēle, krāsu izvēle, krāsu spēle, kontrasta izvēle;
- avīžu rakstiem - autora inteliģence, talants.⁴

Autortiesību subjekta noteikšanā Autortiesību likums definē, ka autors ir fiziskā persona, kuras radošās darbības rezultātā radīts konkrētais darbs⁵. Pirmkārt, par darba autoru atzīstama

¹ M.Grudulis, Kā saprast jaunrades jēdzienu autortiesībās, Jurista Vārds, 23.04.2002, Nr.8 (241)

² J.Rozenfelds, Intelektuālais īpašums, Rīga, Zvaigzne ABC, 2004, 25.lpp.

³ Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC – 266, Rīgā, 19.04.2006

⁴ M.Grudulis, Kā saprast jaunrades jēdzienu autortiesībās, Jurista Vārds, 23.04.2002, Nr.8 (241)

⁵ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 1.p. 1.d.

persona, kuras vārds vai vispārātzīts pseidonīms ir norādīts uz publiskota vai publicēta darba vai reproducēta darba, šī persona uzskatāma par darba autoru, ja nav pierādīts pretējais¹. Autora vārds ir autora personiskā tiesība, viņš pats var izvēlēties, vai lietot savu vārdu vai pseidonīmu, kas nerada šaubas par viņa personību. Ja darbs laists klajā bez norādes uz autoru, autoram ir tiesības tikt atzītam par autoru un pieteikt autorību uz darbu, jebkurā brīdī atklājot savu personību. „Autorības pamatā ir fakts, ka persona iepazīstina publiku ar darbu kā ar savu jaunrades produktu. Sabiedrībai atliek šo faktu pieņemt vai noraidīt.”² Tātad faktiski autors ir tās fiziskās personas vai persona, kura sevi pirmā pasludina par kāda darba autoru, ja vien kāds nepierāda pretējo. Līdzautorības gadījumā tiek skatīts katra autora individuālais ieguldījums darba radīšanā atsevišķi, ja darba saturs nav dalāms. Ja darbam ir divi vai vairāki autori un katra autora individuālais ieguldījums darba radīšanā nav norobežojams kā neatkarīgs darbs, tiesības uz autorību ir visiem darba radītājiem vai līdzautoriem.

Vēl pie autortiesību jēdziena formulēšanas jāņem vērā atsevišķas īpatnības, kas piemīt tieši autortiesībām. Piemēram, autortiesību duālā daba jeb sastāvēšana no neatraujamām personiskajām tiesībām un atsavināmām mantiskām tiesībām. Autortiesību likuma 14. un 15. pantā uzskaitītas gan personiskās, gan mantiskās tiesības. Atšķirībā no mantiskajām tiesībām, personiskās tiesības autora dzīves laikā nevar pāriet kādam citam. Personiskās tiesības realizē autors pats vai arī autora mantinieki, kas var prasīt autora personisko tiesību respektēšanu. Mantiskās tiesības realizē autors pats vai viņa pārstāvji, vai mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijas un tās ir saistītas ar ekonomiska labuma gūšanu no darba. Autora mantiskajām tiesībām ir izņēmuma raksturs un tās izpaužas kā autora tiesības izmantot pašam savu darbu jebkurā veidā vai atļaut kādam citam īstenot likumā paredzētās darbības

Vēl viena autortiesību īpatnība ir to ierobežojums laikā. Vēsturiski autortiesību pastāvēšanas termiņš ir tendēts pieaugt, un tagad Latvijā tas ir 70 gadi pēc autora nāves, ar domu, lai autora darba augļus pēc viņa nāves plūktu vēl 2 paaudzes.

Ņemot vērā visu iepriekšminēto, īsi var secināt, ka autortiesības ir laikā ierobežotu tiesību kopums, kas rodas ar darba radīšanas brīdi; tās aizsargā autoru personiskās un mantiskās intereses, no kurām mantiskās tiesības ir tālāk nododamas; darbam ir jārodas jaunrades rezultātā.

1.2. Autortiesības kā speciāls īpašuma tiesību paveids

Autortiesību jēdziena principiālākā problēma ir viedokļu dalīšanās par to vai īpašuma priekšmets ir pats objekts (darbs, izpildījums u.c.), vai arī tikai mantiskās tiesības uz šo

¹ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 8.p.1.d.

² J.Rozenfelds, *Intelektuālais īpašums*, Rīga, Zvaigzne ABC, 2004, 36-37.lpp.

objektu. Pirmajā gadījumā autortiesības ir speciāls īpašuma tiesību paveids, otrajā – jau pazīstamais īpašums uz bezķermenisku lietu. M.Grudulis nosliecas par labu otrajam viedoklim, jo „praksē aprites priekšmets parasti ir tieši tiesības uz objekta izmantošanu, kas tiek pirktas, pārdotas, mainītas, ieķīlātas, uz tām tiek veikta piedziņa un citas līdzīgas darbības, kuras iespējams veikt tikai attiecībā uz īpašumā esošu lietu”¹. Autors šādam viedoklim nepiekrīt, jo šāda prakse iespiežas no *kopēšanas tiesību* koncepcijas pārstāvošajām valstīm, pārsvarā ASV, kur ekonomiskā labuma gūšana nobīda otrajā plānā autora ekskluzīvās tiesības uz savu darbu, īpašumu, kā arī samazina autora personisko tiesību ietekmi. Pretēji cilvēka dabiskajām tiesībām uz sava īpašuma aizsardzību – pilnīgu varu pār lietu, arī jau kontinentālajā tiesību sistēmā, praksē sāk iesakņoties nostāja, ka īpašuma priekšmets ir tikai autora mantiskās tiesības uz darba augļiem.

„Ja īpašuma priekšmets ir pats objekts, tad tas tomēr ir īpašs un jauns īpašuma paveids, ko raksturo ekskluzīva valdījuma faktiskā neesamība, īpatnēji aprobežojumi un citu tiesības uz lietu.”² Autors daļēji piekrīt šādam viedoklim, jo patiešām īpašuma tiesības tiek aprobežotas par labu sabiedrības interesēm, taču vēsturiski pierādās, ka šī sabiedrības ietekme mazinās, jo autortiesību aizsardzības termiņš ir tendēts palielināties. Savukārt valdījums uz darbu parasti paliek (izņēmums, piemēram, glezna), un citiem ir tiesības tikai uz darba materiālo izpausmes formu vai darba kopiju izmantošanu un iegūšanu noteiktu laika periodu t.i. 70 gadus pēc autora nāves.

Vēlreiz jāuzsver autortiesību divējādā daba – to sastāvēšana no neatņemamām personiskajām tiesībām un nododamām mantiskajām tiesībām. Autortiesību likuma 14.panta otrā daļa nosaka, ka neviena no autora personiskajām tiesībām autora dzīves laikā nevar pāriet citai personai, tātad darbs vienmēr paliks nesaraucjami saistīts ar autoru, kaut arī mantiskās tiesības tiktu nodotas kādai citai personai. No tā izriet, ka autortiesību īpašuma priekšmets nevar būt tikai mantiskās tiesības kā bezķermeniska lieta, jo starp darbu un autoru pastāv nesaraucama saikne – paliek autorība uz darbu un, iespējams, jūtama tieši konkrētā autora klātbūtne darba stila vai citu īpašību veidā. Citām personām var nodot tiesības uz sava darba augļiem jeb atlīdzību par darbu, kā arī citas organizatoriska rakstura tiesības, bet ne autortiesības kā tādas. Kā tika konstatēts, autortiesības kā tādas pilnībā nav nododamas citām personām, tātad īpašuma priekšmets nevar būt tikai mantiskās tiesības uz darba augļiem. Pēc autora domām, autortiesībās īpašuma priekšmets nav tikai mantiskās tiesības, bet gan pats autortiesību objekts – darbs, uz kuru autoram ir mantiskās un speciālas personiskās tiesības, jo komercializētā pasaule kā apkārtējā vide nevar ietekmēt no dabas piemītošo tiesību saturu.

¹ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 12. lpp.

² Turpat, 11. lpp.

M.Grudulis uzskata, ka gadījumā, ja īpašuma priekšmets ir pats darbs, tad iztrūkst īpašnieka faktiskais valdījums un citām personām parasti ir tiesības uz šo lietu. Taču pēc autora domām, autora valdījums saglabājas, jo tikai viņam ir ekskluzīvas tiesības uz sava darba neaizskaramību, izlemšanu, atsaukšanu, tādējādi pašos pamatos autors izlemj vai attiecībā uz viņa darbu kādas tiesiskās attiecības nodibināt, grozīt vai izbeigt. Autors arī nepiekrīt uzskatam, ka citiem var būt tiesības uz lietu – darbu, jo autortiesību aizsardzība attiecas uz idejas izpausmi un oriģinālais darbs ir tikai viens, neatkarīgi no tā, cik kopijas darbam tiek izgatavotas. Piemēram mākslinieks uzglezno gleznu – uz papīra, audekla vai cita materiāla izpauž savu ideju, un tas tiek izdarīts tikai vienreiz. Šādā piemērā viegli uztverams, ka darbs, tāpat arī īpašuma priekšmets, ir viens, bet tajā pašā laikā glezna ir izņēmums, jo nevar uzskatīt, ka autoram paliek valdījums uz šo darba oriģinālu. Savukārt, ja mūziķis sacer dziesmu un tā tiek ierakstīta miljoniem datu nesējos, izveidojot neskaitāmas kopijas, tad arī pirmatnējā idejas izpausmes forma – fakts, ka darbs tiek radīts, uzskatāma par vienīgo īpašuma priekšmetu, uz kuru tiesības ir tikai autoram. Citas personas ir tikai kopiju īpašnieki un viņiem nav tiesības uz lietu. Neatkarīgi no tā, cik kopijas tiek radītas darbam, idejas izpausme ir tikai viena. Latvijas Civillikumā pietiekoši plaši noteikts, kas var būt par īpašuma priekšmetu – „viss tas, kas ar likumu nav noteikti izņemts no vispārējās apgrozības”¹, ietverot formulējumā arī autortiesību objektus. Secināms, ka darbs var būt īpašuma priekšmets un, neskatoties uz plašajām iespējām darbu pavairot, darbs ir idejas izpausme, uz kuru īpašumtiesības ir autoram, bet citas personas var būt tikai darba kopiju īpašnieki.

Kāda gan būtu nozīme autora darbam, ja tas nevienu neinteresētu vai nebūtu sabiedrībai vajadzīgs? Tāpēc arī autoru darbi ir tendēti, lai ieinteresētu sabiedrību, no kā autors gūtu kā morāla rakstura labumu, piemēram slavu, tā arī materiāla rakstura, respektīvi, ienākumus. „Katrai autortiesību sistēmai ir jāabalansē divas sabiedrību interesējošas tiesības, kas pienākas autortiesību īpašniekiem un organizētās sabiedrības saprātīga pieprasījuma tiesības.”² Šo interešu balansu mēģināts noregulēt tiesiskā līmenī likumos, konstitūcijās un starptautiskos dokumentos, piemēram ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 27.pantā – „katram cilvēkam ir tiesības brīvi piedalīties sabiedrības kultūras dzīvē, baudīt mākslu, piedalīties zinātnes progresā un izmantot tā labumus”³. Tātad katra indivīda pamattiesība ir piekļūt cilvēces uzkrātajām mākslas un zināšanu bagātībām, tāpēc autora tiesības daļēji tiek ierobežotas par labu sabiedrības interesēm – pēc noteikta termiņa, kas saskaņā ar Bernes konvenciju ir 70 gadi, autoram zūd mantiskās tiesības. Turklāt, ja autoru monopoltiesības

¹ Civillikums: LR likums, Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 30.01.1992., Nr.4, 929.p.

² M.Stewart S. LLD., International Copyright and neighbouring rights, London, Butterworths, 1983, p.5.

³ Universal Declaration of Human Rights, General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948, Article 27., p.1.

būtu absolūtas vai tuvu tādām, tiktu kavēta tehnikas, kultūras un cilvēka garīgā attīstība, bet „darbu izplatīšana lielam skaitam cilvēku izvirza priekšplānā saites starp klasēm, rases un vecuma grupām, un tāpēc veido sabiedrisko vienotību, un darbu radītāji veic sociālu pakalpojumu”¹. Ja autoru darbu izmantošana tiktu pārmērīgi ierobežota, tas varētu novest pie situācijas, kad autori izjustu tiesisku netaisnību un pat samazinātos cilvēku skaits, kuri izvēlētos mākslinieka, rakstnieka vai citu radošās darbības profesiju, tāpēc paralēli tiek noteiktas pamattiesības uz sava darba augļiem – „katram cilvēkam ir tiesības uz morālo un materiālo interešu aizsardzību, kas saistītas ar zinātniskajiem, literārajiem vai mākslas darbiem, kuru autors viņš ir”². Latvijas Republikas Satversmē tieši nav uzsvērta intelektuālā īpašuma aizsardzība, kā tas ir, piemēram, ASV konstitūcijā, taču 105.pants nosaka personas tiesības uz īpašumu, tādējādi īpašuma jēdziens uztverams paplašināti, saprotot ar to arī intelektuālo īpašumu, lai gan pati norma nav tik izvērsta. Latvijas Republikas Satversme nosaka, ka „īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu”³, un Autortiesību likumā tieši noteikts kādos gadījumos darbi nav aizsargājami, tādējādi arī Latvijas Republikas normatīvajos aktos vērojami centieni sabalansēt sabiedrības un autoru intereses. Secināms, ka autortiesības par labu sabiedrības interesēm ir ierobežojamas vairāk un īpatnējāk kā tiesības uz bezķermenisku lietu, jo autoru darbu mērķis ir kalpot sabiedrībai, iedvesmot cilvēku prātus, tādējādi socioloģiskais aspekts rada specifiskus šī īpašuma paveida ierobežojumus.

Lai atklātu autortiesību juridiskās nianšes, uz tām var paraudzīties arī no otras puses – šo tiesību piespiedu atsavināšanas un piedziņas veikšanas aspekta. Saskaņā ar vispārējiem civiltiesību principiem, piespiedu kārtā var tikt atsavināta visa tā manta, kuras atsavināšana nav noteikti aizliegta ar likumu. Savukārt jautājums par to, vai piespiedu kārtā var tikt atsavinātas autora mantiskās tiesības, vai arī tās tomēr neietilpst mantas sastāvā, ir samērā nopietns un neskaidrs jautājums. „Ja attiecīgās valsts likumdošana pieļauj mantisko tiesību atsavināšanu brīvprātīgā kārtā, tas nozīmē, ka tiesības pēc savas juridiskās dabas kvalificējamas kā lietu jeb reāltiesības, nevis kā personiskās vai saistību tiesības.”⁴ Tātad pie šādas tiesību izpratnes piedziņas vēršana uz autora mantiskajām tiesībām būtu pieļaujama, jo tās ir spējīgas iekļauties civiltiesiskajā aprītē. „Savukārt, ja autora mantiskās tiesības tiek uzskatītas par personiska rakstura tiesībām, no kurām mantiskais labums tiek gūts, nevis tās atsavinot, bet ar pilnvarojuma un eventuāli arī ar nomas, īres un citu līdzīgu līgumu palīdzību atvēlot citām personām to lietošanas tiesību, tad runāt par tiesību atsavināšanu piespiedu kārtā

¹ I.Veikša, Autortiesību un blakustiesību aizsardzības tiesiskais regulējums, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 35. lpp.

² Universal Declaration of Human Rights, General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948, Article 27., p.2.

³ Latvijas Republikas Satversme, LR likums, Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., nr. 43., 105.p.

⁴ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 210. lpp.

būtu nelogiski.”¹ Tādā gadījumā piedziņas vēršanu var attiecināt darba augļiem jeb ienākumiem, kurus autors no darba ieguvis. Civilprocesa likums paredz iespēju vērst piedziņu kā uz bezķermeniskām lietām, tās pārdodot, tā uz naudu – jebkuriem parādnieka ienākumiem, atskaitot likumā paredzētos izņēmumus². Kā tiks apskatīts pēcāk darba otrajā nodaļā, tad autors līgumiskās attiecībās ar citām personām uzskatāms par vājāku darījumu slēgšanā, un likums var paredzēt autoram tiesības saņemt ienākumus procentu veidā proporcionāli darba izmantotāja gūtajiem ienākumiem no darba. Šāds noteikums izstrādāts ar mērķi autoram saņemt taisnīgu atlīdzību par savu darbu. Tātad no darba izmantošanas var tikt gūti arī neparedzēti lieli ienākumi, tādā gadījumā atsavināt piespiedu kārtā autora mantiskās tiesības būtu netaisnīgi un pretēji autortiesību aizsardzības mērķim, turklāt autortiesības nevar palikt nesaistītas ar sākotnējo tiesību subjektu. Secināms, ka piedziņa var tikt vērsta tikai uz autora darba augļiem noteiktā apmērā (izpildu dokumentā norādītās summas un sprieduma izpildes izdevumi), nevis pārdodot autora mantiskās tiesības, un kā izriet no M.Gruduļa atziņām, tad Latvijā autortiesības ir vairāk personiskas, nevis *kopēšanas* tiesības.

¹ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 210.lpp.

² Civilprocesa likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 03.11.1998, Nr.326/320, 557.pants

2.NODAĻA. AUTORTIESĪBU AIZSARDZĪBAS NODROŠINĀŠANA PIRMS PĀRKĀPUMA.

2.1. Likumiskā aizsardzība.

2.1.1.Konstitūcijas.

Valsts vara, apzinoties intelektuālā īpašuma nozīmīgumu mūsdienu sabiedrībā, cenšas pārākā līmenī aizsargāt arī autortiesības. Pirmā valsts, kas to uzsāka, bija ASV, savā konstitūcijā dodot Kongresam tiesības “veicināt zinātņu un lietišķo mākslu attīstību, nodrošināt uz ierobežotu laiku autoriem un izgudrotājiem pilnīgas tiesības uz saviem darbiem un izgudrojumiem.”¹.

Latvijā Satversmē 113.pantā tiek deklarēts, ka “valsts atzīst zinātniskās, mākslinieciskās un citādas jaunrades brīvību, kā arī aizsargā autortiesības un patenttiesības”², tādējādi valsts uzņemas veikt visas nepieciešamās darbības, lai nodrošinātu gan cilvēka personiskās, gan mantiskās tiesības uz saviem darbiem. Tomēr Latvijā, kas ietilpst kontinentālajā tiesību sistēmā, Satversmē garantētās tiesības ir vispārīgas un praksē diezgan reti ir tieši piemērojamas, tāpēc tās var noteikt tikai vadmotīvus, cik lielā mērā autortiesības ar citiem tiesību avotiem tiks aizsargātas.

2.1.2. Starptautiskie līgumi.

Lai nodrošinātu vienveidīgu tiesību nodrošināšanu un aizsardzību starptautiskā līmenī, nepieciešams noteikt aizsargājamo tiesību minimumu, kas dalībvalstīm jāgarantē autoriem un blakustiesību subjektiem savās valstīs neatkarīgi no tā, vai tas ir iekļauts nacionālajos likumos. To panāk slēdzot starpvalstu līgumus vai arī pievienojoties konvencijām. Par galveno un nozīmīgāko konvenciju jāmin 1886.gada 9.septembra Bernes konvencija par literatūras un mākslas darbu aizsardzību, kura nosaka, ka katras tās dalībvalsts pilsonis lieto citās Bernes konvencijas zemēs tiesības, kuras piešķir likumdošana katrā valstī saviem pilsoņiem, un arī tiesības, ko speciāli nosaka konvencija. Šī konvencija ir vairākas reizes papildināta un revidēta, un tagad ir spēkā 1971.gada Parīzes redakcija. Pirmoreiz Latvija šai konvencijai pievienojās 1937.gadā, bet ar valsts okupāciju 1940.gadā tās darbība tika apturēta, līdz 1995.gada 11.augustā Latvija atjaunoja savu klātbūtni Bernes konvencijai ar speciālu rīkojumu³. Tādējādi Latvijas autori ieguva plašu starptautisko aizsardzību un autordarbu lietotāji Latvijā atsāka maksāt atlīdzību par visas pasaules darbu izmantošanu tikai no 1995.gada. Konvencija uzskaita, kas ietilpst jēdzienā literārie un mākslas darbi - “visi

¹ ASV konstitūcija, *Latvijas Vēstnesis*, 04.07.1997, Nr.171/174, 1.panta 8.daļas 8.punkts

² Latvijas Republikas Satversme, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 01.07.1993., nr. 43.

³ Par Latvijas Republikas klātbūtnes atjaunošanu Bernes konvencijā “Par literatūras un mākslas darbu aizsardzību”: Ministru kabineta 1995.gada 18.aprīļa rīkojums Nr.197, *Latvijas Vēstnesis*, 26.04.1995, Nr.64

darbi literatūras, zinātnes un mākslas jomā neatkarīgi no to izpausmes veida un formas”¹, kā arī ar aizsardzību tāpat kā oriģināldarbi, neaizskarot oriģināldarba autora tiesības tiek nodrošināti tulkojumi un apdares, muzikāli aranžējumi un citi literatūras vai mākslas darbu pārveidojumi.

Konvencija arī nosaka ierobežojumus, ka atsevišķi darbi var netikt aizsargāti, piemēram, politiskas runas un runas, kas teiktas tiesas procesa laikā. Kopumā konvencija dalībvalstīm dod tiesības noteikt atsevišķus tiesību aizsardzības ierobežojumus un izvēlēties līdzekļus, kā efektīvāk nodrošināt tiesību aizsardzību. Galvenie principi, ko paredz Bernes konvencija ir autortiesību nostiprināšana bez jebkādam formalitātēm, respektīvi, tās tiek aizsargātas bez reģistrācijas, un deklarēts nacionālās pieejas princips – citu dalībvalstu autoru tiesības tiek aizsargātas tāpat kā savas valsts autoru tiesības, garantējot konvencijā noteikto minimumu. Nacionālās pieejas princips šobrīd ir pamatprincips autortiesību un blakustiesību aizsardzībai, “tomēr šobrīd pastāv draudi, šī principa ietekme var mazināties sakarā ar jauno izmantošanas veidu strauju pieaugumu tehnoloģiju attīstības rezultātā – piemēram – internets”². Tādēļ, pēc autora domām, likumdevējiem būtu jāiekļauj šis izmantošanas veids autortiesību aizsardzības sistēmā, lai progresētu autortiesību aizsardzības jomā.

Lai modernizētu Bernes konvencijā nodrošināto autortiesību aizsardzību, 1996.gadā tika noslēgts Vispasaules intelektuālā īpašuma organizācijas līgums par autortiesībām (turpmāk WIPO Līgums), kuram Latvija pievienojusies 2000.gadā ar speciālu likumu³. WIPO Līgumā tiek deklarēts, ka datorprogrammas aizsargājamas tāpat kā literārie darbi un tika iekļauta datu bāzu aizsardzība. Lai realizētu autoru darbu sabiedrisko mērķi, autoriem jānodrošina to pieejamība sabiedrībai no vienas puses, un dalībvalstīm jāveic visi pasākumi, lai novērstu autortiesību pārkāpumus. WIPO Līgums paredz, ka „līgumslēdzējas valstis nodrošina pienācīgu tiesisko aizsardzību un efektīvus juridiskos mehānismus, lai neļautu apiet esošos tehniskos līdzekļus, ko izmanto autori, īstnodami savas tiesības saskaņā ar šo līgumu un Bernes konvenciju, un kas attiecībā uz autoru darbiem ierobežo jebkuru rīcību, kuru nav atļāvis konkrētais autors vai kuru nepieļauj likums”⁴, tādējādi „dodot uzdevumu” dalībvalstīm sekot līdz tehnoloģiju attīstībai. Savukārt, WIPO Līguma 14.panta 1.daļa paredz, ka līgumslēdzējas valstis nodrošina, lai šo valstu normatīvos aktos būtu paredzēta tāda tiesību īstenošanas kārtība, kas dotu iespēju efektīvi rīkoties jebkura šajā līgumā noteikto tiesību

¹ Bernes konvencija par literatūras un mākslas darbu aizsardzību: LR Starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 21.02.2003, Nr.29, 2.panta 1.daļa

² I.Veikša, Autortiesību un blakustiesību aizsardzības tiesiskais regulējums, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 76. lpp.

³ Par Vispasaules intelektuālā īpašuma organizācijas (WIPO) līgumu par autortiesībām, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 17.02.2000, Nr.53/54

⁴ Vispasaules intelektuālā īpašuma organizācijas (WIPO) līgums par autortiesībām: LR Starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 17.02.2000, Nr.53/54, 11.pants

pārkāpuma gadījumā, tajā skaitā veikt steidzamus pasākumus pārkāpumu novēršanai un pasākumus jebkuru iespējamo turpmāko pārkāpumu nepieļaušanai. Tātad WIPO Līgums paredz valstīm pienākumu veikt nemitīgu autortiesību aizsardzības modernizāciju un veikt prerogatīvus pasākumus, kas, pēc autora domām, ir labākais līdzeklis autoru tiesisko interešu nodrošināšanā.

Latvija ir arī pievienojusies 1961.gada Romas konvencijai – starptautiskā konvencijai par izpildītāju, fonogrammu producentu un raidorganizāciju tiesību aizsardzību, ar kuru tiek nodrošināts attiecīgo subjektu tiesību minimums. Šī konvencija tiek diezgan kritizēta tās trūkumu un novecošanās dēļ, dalībvalstis drīkst izteikt atrunas un atsevišķus nosacījumus neievērot, ko arī lielākā daļa dalībvalstu izmanto, tajā skaitā Latvija, tādējādi radot nevievidīgu tiesību aizsardzību valstu starpā. Izpildītāju aizsardzība tiek nodrošināta 20 gadus un konvencija paredz dalībvalstīm iespēju novērst:¹

- darbu raidīšanu un demonstrēšanu bez viņu piekrišanas, izņemot gadījumus, kad pārraidītais vai izziņotais priekšnesums ņemts no cita raidījuma vai no fiksācijas;
- nefiksēta priekšnesuma fiksāciju bez izpildītāju piekrišanas;
- priekšnesuma fiksācijas reproducēšanu bez izpildītāja piekrišanas; ja pirmā fiksācija veikta bez viņa atļaujas;
- ja reproducēšana veikta citiem mērķiem, nevis izpildītāju dotajā atļaujā norādītajiem.

Taču dalībvalstis var arī paredzēt izņēmumus aizsardzības īstenošanai attiecībā uz personīgu izmantošanu; īsu fragmentu izmantošanu jaunāko ziņu atspoguļošanai; mācību vai zinātniskiem nolūkiem u.c. Autortiesību speciāliste I.Veikša kritizē Romas konvenciju un uzskata, ka tai ir vairāki būtiski trūkumi raidorganizāciju tiesību aizsardzībā:

- Romas konvencija nenosaka aizsardzību pret programmu izplatīšanu kabeļos. Taču mūsdienās Eiropā gan vietējās, gan ārzemju radio un televīzijas programmas ar kabeļu palīdzību saņem vairāk nekā 40 miljoni ģimeņu;
- Romas konvencija piešķir aizsardzību tikai pret programmu tālākpārraidi (raidīšanas brīdī), bet neko nesaka par vēlākām pārraidēm (videoierakstā);
- Romas konvencija vērstas pret raidījumu neatļautu fiksāciju, bet ne pret šo ierakstu tālāku neatļautu kopēšanu (reproducēšanu) un šo nelegāli izveidoto kopiju izplatīšanu un pārdošanu;
- Nav nekādu nosacījumu par raidījumu piegādi ar datora starpniecību;

¹ Par Romas konvenciju par izpildītāju, fonogrammu producentu un raidorganizāciju tiesību aizsardzību, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 31.03.1998, Nr.84/85

- Romas konvencija nepiešķir raidorganizācijām tiesības prasīt *nesēja atlīdzību*;
- Praktiski nepastāv raidorganizāciju tiesības aizliegt citiem zagt programmas materiāla signālu (piemēram, futbola spēli), kas tiek sūtīts konkrētai raidorganizācijai pa satelītu un ir paredzēts tai ekskluzīvajai raidīšanai.¹

Romas konvencijas modernizācijas nolūkā, tika noslēgts Vispasaules intelektuālā īpašuma organizācijas līgums par izpildījumu un fonogrammām, kurš uzliek par pienākumu dalībvalstīm atbilstoši mūsdienu problēmām efektīvi novērst blakustiesību subjektu tiesību pārkāpumus.²

Secināms, ka izpildītāju un fonogrammu producentu tiesības tiek nodrošinātas starptautiskā līmenī tāpat kā citu autoru tiesības, bet, raidorganizāciju tiesību aizsardzība tiek nodrošināta nepilnīgi, jo vēsturiski blakustiesību subjektu aizsardzība bijusi sekundāra un attīstījies vēlāk, kā arī Romas konvencijas radīšanas brīdī tehnikas attīstības līmenis bija daudz zemāks nekā mūsdienās, tādējādi neietver daudz aktuālas problēmas raidorganizāciju jomā attīstītajai rietumu pasaulei.

Autortiesības tiek nodrošinātas arī ar tā saucamo TRIPS līgumu jeb Līgumu par intelektuālā īpašuma aspektiem, kas saistītas ar tirdzniecību³, kuru var uzskatīt par visplašāk pielietojamo starptautisko līgumu intelektuālā īpašuma jomā, jo tajā ietilpst ne tikai noteikumi par autortiesībām un blakustiesībām, bet arī par preču zīmēm, dizainparaugiem un patentiem. Latvija ir šī līguma dalībvalsts. Savukārt fonogrammu producentu tiesību aizsardzību papildus citiem plašāka satura starptautiskajiem līgumiem nodrošina Fonogrammu konvencija, kas ir saistoša arī Latvijai. Tajā ietvertie galvenie līguma valsts pienākumi aizsargāt citu līgumvalstu fonogrammu producentus no neatļautu dublikātu izgatavošanas un izplatīšanas sevišķi neatšķiras no Romas konvencijā piešķirtajiem pienākumiem un tiesībām. Pastāv arī citi starptautiski dokumenti autortiesību aizsardzības jomā, piemēram, 1952.gada Ženēvas *Vispasaules autortiesību konvencija* un 1974.gada Briseles *Konvencija par programmu nesošu signālu izplatīšanu satelītā*, tācu Latvija nav šo konvenciju dalībvalsts, tāpēc autors sīkāk neapskata šos starptautiskos dokumentus.

Rezumējot, starptautiskie līgumi uzliek to dalībvalstīm vispārīgus plaša satura pienākumus, kā galveno uzsverot citu dalībvalstu autoru tiesību nodrošināšanu tieši tādā pat līmenī, kādā tiek nodrošinātas savas valsts autoru tiesības, un tiek radīti visi priekšnosacījumi,

¹ I.Veikša, Autortiesību un blakustiesību aizsardzības tiesiskais regulējums, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 81-82. lpp.

² Vispasaules intelektuālā īpašuma organizācijas (WIPO) līgums par izpildījumu un fonogrammām: LR Starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 17.02.2000, Nr.53/54, 23.panta 2.daļa

³ 1994. gada 15. aprīļa Marakešas līguma par Pasaules Tirdzniecības organizācijas dibināšanu IC pielikums "Līgums par ar tirdzniecību saistītajiem intelektuālā īpašuma aspektiem" (TRIPS līgums): LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 30. decembris, nr. 388/399

lai dalībvalstis izstrādājot nacionālos likumus, tajos ietvertu konkrētus tiesību aizsardzības līdzekļus un pasākumus pārkāpumu novēršanai.

2.1.3. Eiropas savienības tiesību akti.

Ir vairākas Eiropas Savienības direktīvas, kas regulē intelektuālā īpašuma jomu, taču tās regulē atsevišķus jautājumus un autors neuzskata par lietderīgu tās apskatīt. Jāuzsver vienīgi 2004.gada 29.apriļa direktīva par intelektuālā īpašuma piemērošanu Nr.2004/48/EEK. Latvijā šī direktīva tika ieviesta ar gada novēlošanos, taču šodien tas nemazina tās spēku cīņā pret pirātismu. Direktīvas preambulā noteikts, ka dalībvalstu sistēmu atšķirības kaitē iekšējā tirgus pareizai darbībai un nerada veselīgai konkurencei labvēlīgu vidi, ir nepieciešams harmonizēt tiesību piemērošanas līdzekļus.

2.1.4. Latvijas tiesību akti.

Jāpiemin trīs galvenie principi, kas noteikti autortiesību likumā – autortiesības pieder autoram, tiklīdz darbs ir radīts, neatkarīgi no tā, vai darbs ir pabeigts; autortiesības attiecināmas uz literāriem, zinātnes, mākslas un citiem Autortiesību likuma 4.pantā minētajiem darbiem, arī nepabeigtiem darbiem, neatkarīgi no darba uzdevuma un vērtības, izpausmes formas vai veida; autortiesību piederības apliecināšanai nav nepieciešama reģistrācija, darba speciāla noformēšana vai kādu citu formalitāšu ievērošana¹. Tādējādi redzams, ka likumdevējs ir centies maksimāli atvieglot autorus no formalitātēm, lai to tiesības tiktu nodrošinātas pēc iespējas vienkāršāk.

Bieži mēdz rasties strīdi jomās, kurās darba tiesiskās attiecības saistītas ar radošo darbību un autortiesību rašanos. Šādos gadījumos, ja darbs radīts pildot darba pienākumus, pēc vispārējā principa personiskās un mantiskās tiesības uz šo darbu pieder autoram, ja vien darba līgumā nav atrunāts, ka mantiskās tiesības tiek nodotas darba devējam. Taču pēc Augstākās tiesas Senāta secinājuma, ja konkrētā darba raksturs pats par sevi un saņemta samaksa liecina par to, ka darbi publicēti ar autora piekrišanu,² tad nav pamata uzskatīt, ka pārkāpts Autortiesību likuma 12.pants. Izņēmums ir datorprogrammu joma, kurā darbojas apgriezts princips, ja datorprogrammu izstrādājis darbinieks, pildot darba uzdevumu, visas šādā veidā radītās datorprogrammu autora mantiskās tiesības pieder darba devējam, ja vien līgumā nav paredzēts citādi.³

Autora darba izmantošana bez autora piekrišanas un atlīdzības ir pieļaujama tikai autortiesību likumā noteiktajos gadījumos, kas izmantotājam un sabiedrībai ir zināmi. Autora

¹ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 2.p.

² Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-223, Rīgā, 06.04.2005

³ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 12.p.

mantisko tiesību ierobežojumi ir strikti regulēti gan attiecībā uz autortiesību objektiem, gan autora darbu izmantošanas veidiem.

Latvijas Republikas Autortiesību likuma piektā nodaļa piešķir tiesības izmantot autora darbu bez viņa piekrišanas, neizmaksājot atlīdzību, informatīviem izglītības un pētniecības mērķiem, reproducējot izmantošanai redzes vai dzirdes invalīdiem bibliotēku, arhīvu un tiesvedības mērķiem un tehniskai izmantošanai raidorganizācijā. Muzikāls darbs (ar tekstu vai bez teksta) var tikt izmantots valstisku vai reliģisku ceremoniju laikā, kā arī izglītības iestādēs nepastarpinātā mācību procesā. Salīdzinājumā ar 1993. gada 11. maija likuma redakciju autora mantiskās tiesības ir ierobežotas attiecībā uz publiski pieejama vai izstādītu arhitektūras, fotogrāfijas, tēlotājas mākslas, dizaina vai lietišķās mākslas darbu attēlojuma, izmantošanu raidorganizācijā raidīšanai, kā arī īslaicīgu ierakstu izdarīšanai raidorganizācijas vajadzībām un gadījumā, ja darba atsavināšana notiek atkārtoti. Tas neattiecas uz tēlotājas mākslas darbu, tā skicēm, kompozīciju metiem un darba modeļiem. Publicētu darbu izmantošanu publiskai patapināšanai, padarot autora darba oriģinālu vai kopiju izpildījuma fiksāciju, fonogrammu vai filmu pieejamu uz neierobežotu laiku neierobežotam personu lokam, likumdevējs pieļauj vienīgi tādā gadījumā, ja darbībai, ar kuras palīdzību tas tiek veikts, nav tieša vai netieša ekonomiska vai komerciāla labuma. Likums pieļauj arī datorprogrammu brīvu izmantošanu to reproducēšanai, translēšanai, adaptēšanai vai citādi pārveidošanai, ja datorprogrammas izmantošanas tiesības iegūtas likumīgi un tas ir nepieciešams datorprogrammas lietošanai paredzētajam mērķim.

2.2. Līgumiskā aizsardzība.

Ņemot vērā, ka darbu radīšana lielai daļai autoru ir galvenais peļņas avots, tie mēģina nodrošināties pret autortiesību pārkāpumiem gan pirms darbu radīšanas, gan radīšanas gaitā gan arī vēlāk. Tāpēc tiek slēgti līgumi, no kuriem populārākais ir licences līgums.

2.2.1. Līgumu vispārējie noteikumi.

Līguma puses parasti ir paši autori vai to tiesību pārņēmēji no vienas puses, bet darbu izmantotāji (visbiežākjuridiskas personas, kas savu komercdarbību balsta tieši uz autortiesību darbu izmantošanu) no otras puses. Tā kā darbu izmantotāji - profesionāļi vairumā gadījumu ir ieinteresēti maksimāla labuma gūšanā no autora darbu lietošanas, tad reglamentējot viņu attiecības ar autoriem, normatīvajos aktos tiek pievērsta pastiprināta uzmanība autora interešu aizsardzībai.¹ Tādējādi autors parasti uzskatāms par vājāku pusi darījumu noslēgšanā, un likums cenšas aizsargāt autorus no viņu pašu iespējamās pārsteidzīgās, nepārdomātās rīcības un tās sekām, līdzīgi kā tas ir patērētāju tiesībās, kur

¹ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 191.lpp.

patērētājs uzskatāms par vājāko darījumu pusi, vai dzīvokļu īrnieku tiesībās, kur īrnieks arī uzskatāms par vājāko darījumu noslēgšanā. „Lietotāja visbiežāk sastopamie pienākumi ir – lietot darbu saskaņā ar godprātīgu profesijas praksi (Beļģija), veikt savlaicīgus norēķinus ar autoru, kā arī informēt autoru par darba izmantošanas gaitu, ieņēmumiem no darba izmantošanas.”¹ Godprātīga profesijas prakse ietver labas ticības principu, ka „katram savas subjektīvās tiesības jāīsteno un subjektīvie pienākumi jāizpilda, ievērojot citu personu pamatotas intereses”², kā arī pienākumi un tiesības jāizlieto tādā apmērā, kādā tās piešķirtas saskaņā ar līgumu, neveicot prettiesisku darba publiskošanu, izplatīšanu vai jebkādu citādu darba izmantošanu, kas varētu kaitēt kā autora mantiskajām, tā personiskajām interesēm. Bet „attiecībā uz autoru, likums lielākoties nosaka pienākumu nodot lietotājam darbu pietiekamā kvalitātē, kas nodrošinātu veiksmīgu tā izmantošanu, un, netraucējot lietotāju, veikt darbības, kas nevēlami ietekmētu normālu darba izmantošanu”³. Tātad arī no autora tiek sagaidīta vispārēja pienākumu un tiesību pildīšana pēc labākās ziņas un apziņas, kas ir tikai saprātīgs uzstādījums, lai autora paša tiesības varētu tikt pilnā mērā aizsargātas.

Īpatnēja situācija ir ar autoratlīdzības samaksas noteikšanu, jo autortiesībās samaksas veidu atsevišķos gadījumos var noteikt likumdošanas ceļā, pretēji kā tas ierasts privātajās tiesībās, kur šis jautājums paliek vienīgi darījuma pušu rīcībā. „Atlīdzības jautājuma regulēšana likumos ir saistīta ar pavisam parastu un vispārēju tiesību uzdevumu – nodrošināt elementāru taisnīgumu. Likuma uzdevums ir panākt tikai to, lai darbu lietotāji nepamatoti neiedzīvotos uz autoru rēķina un autori gūtu taisnīgu atlīdzību par darbu lietošanu arī tad, kad tā tiek atļauta līgumiskā ceļā.”⁴ Viens no gadījumiem ir proporcionalitātes principa noteikšana – autors ir tiesīgs saņemt noteiktu procentuālu atlīdzību no summas, kuru par darbu lietošanu saņem darbu lietotājs. Rodas situācijas, kad autoram, lai tas gūtu labumu no sava radītā darba un izturētu konkurenci citu autoru starpā, tas ir spiests pakļauties darba lietotāja vienpusēji piedāvātajiem nosacījumiem, kas visbiežāk var izpausties kā vienreizēja samaksa. M.Grudulis uzskata, ka viens no veidiem, kā autoram paredzēt pienācīgu un taisnīgu atlīdzības saņemšanu ir līgumā noteikt atlīdzības aprēķinu no pārdoto darbu eksemplāru mazumtirdzniecības cenas. Pēc autora domām, mazumtirdzniecības cena nav obligāts kritērijs, jo atlīdzību var aprēķināt arī no citas samērā stabilas summas, taču mazumtirdzniecības cena kā kritērijs pasaules praksē veiksmīgi darbojas, jo tā visciešāk ir atkarīga no pircēju pieprasījumu, tādējādi vērtīgu darbu to galaizmantotāji novērtētu un autors saņemtu pēc iespējas taisnīgāku atlīdzību.

¹ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 193.lpp.

² K.Balodis, Labas ticības princips mūsdienu Latvijas Civiltiesībās, Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, 03.12.2002. nr.24

³ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 193.lpp.

⁴ Turpat, 193.lpp.

Līgumu forma var būt noteikta likumā gan kā obligāts priekšnosacījums līguma spēkā esamībai, gan pierādīšanas funkcijas pildīšanai. Neapšaubāmi, līguma rakstiska forma ir drošāka autora tiesisko interešu ievērošanā, jo tādējādi strīda gadījumā iespējams konstatēt pušu vienošanos atsevišķos jautājumos un izprast pušu brīvo gribu. Turklāt rakstiskā forma palīdz nodrošināt arī publisko tiesisko kārtību, jo tās ievērošana kalpo visas sabiedrības interesēm un pārkāpuma fakta konstatācijai, kad valsts *ex officio* vērsas pret nelikumīgu autoru darbu izmantošanu.¹ Autortiesību likums paredz līgumu slēgšanu autortiesību jomā gan mutvārdos gan rakstveidā, paredzot konkrētus izņēmumus, kādi līgumu slēdzami vienīgi rakstveidā. Tie ir: izdevniecības līgums; līgums par darba publiskošanu; līgums par audiovizuāla darba radīšanu; līgums, kas nosaka tādas tiesības, kādas ietvertas vispārējā vai izņēmuma licencē; kā arī rakstiskā formā ir jābūt pašai licencei.²

Privāttiesiskos līgumos to darbības termiņa noteikšana likumdošanas ceļā notiek visai reti un tā ir pieļaujama tikai gadījumos, kad vienu līguma pusi nepieciešams aizsargāt no tai nelabvēlīgām sekām, kas nākotnē varētu rasties no pārāk ilga līguma darbības laika. Taču šādu termiņu noteikšana likumdošanā būtu visai sarežģīta un varētu pārlietu iejaukties privāttiesiskajās attiecībās. Tādējādi Latvijas likumdošanā līguma darbības termiņš ir paredzēts tikai tajā gadījumā, ja noslēgtais licences līgums vai izsniegtā licence nav ierobežoti laika ziņā, tad autors vai cits autortiesību subjekts var izbeigt licences līgumu vai atsaukt licenci, sešus mēnešus iepriekš paziņojot uzteikumu otrai pusei³.

Rezumējot, tradicionāli līguma puses līgumos autortiesību jomā ir paši autori vai to tiesību pārņēmēji no vienas puses, un darbu izmantotāji kā profesionāli komercdarbības veicēji no otras puses, kuri paši ir tiesīgi noteikt darījuma sastāvdaļas, tomēr atstājot valstij atsevišķos gadījumos tiesības iejaukties līguma atlīdzības veida, formas un darbības termiņa regulēšanā.

2.2.2. Licences līgums.

Licences līgums ir visbiežāk izmantotais līgums autortiesību jomā. Autortiesību likuma 41.panta pirmā daļa sniedz šādu licences līguma definīciju: „Licences līgums ir līgums, ar kuru viena puse - autortiesību subjekts - dod atļauju otrai pusei - darba izmantotājam - izmantot darbu un nosaka darba izmantošanas veidu, vienojoties par izmantošanas noteikumiem, atlīdzības lielumu, tās izmaksāšanas kārtību un termiņu.” „Tas ir civiltiesisks līgums, ar kuru viena puse atļauj otrai pusei izmantot konkrētu intelektuālā īpašuma objektu. Licences līguma priekšmets ir licences piešķiršana - atļaujas došana izmantot intelektuālā īpašuma objektu, bet puses - licences ņēmējs (licenciāts) un licences

¹ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 199.lpp.

² Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 43.p.

³ Turpat, 44.p.

devējs (licenciārs).”¹ Licences līguma būtību var raksturot kā atļauju darīt to, kas citādi būtu aizliegts un veidotu tiesību pārkāpumu². Šī būtība izriet no licences juridiskās izpratnes: licence saprotama kā kompetentas autoritātes atļauja veikt darbību, kas bez šādas atļaujas būtu prettiesiska, veidotu deliktu vai nebūtu atļauta citādā veidā. Šo izpratni apstiprina intelektuālā īpašnieka izņēmuma tiesības uz sava īpašuma izmantošanu un to negatīvā puse - aizliegt izmantot savu īpašumu jebkuram citam, ko garantē gan starptautiski nolīgumi, gan nacionālās tiesību normas.

Licences līguma pamats ir Autortiesību likuma 15.panta ceturtnā daļā noteiktās autora tiesības izmantot savu darbu jebkādā veidā, atļaut vai aizliegt tā izmantošanu, saņemt atlīdzību par atļauju izmantot savu darbu un par darba izmantošanu. Atļaujas došana citiem izmantot savu darbu ir autoram izdevīga no ekonomiskā viedokļa. Piemēram, galvenais veids, kā literāra darba autors var gūt finansiālu labumu no savām autortiesībām, ir izsniegt atļauju kādam citam šo darbu izmantot - izdot to un padarīt pieejamu publikai. Autortiesību subjekts atļauju var sniegt vai nu licences veidā, vai arī - noslēdzot licences līgumu ar darba izmantotāju. Rezultāts abiem atļaujas došanas veidiem ir viens: darba izmantotājs iegūst tiesības izmantot autora darbu saskaņā ar zināmiem noteikumiem. Atšķiras atļaujas došanas tiesiskais raksturs. Licences līgums ir divpusējs tiesisks darījums. Savukārt licences izsniegšana ir vienpusējs darījums: „Licence ir atļauja izmantot attiecīgo darbu tādā veidā un ar tādiem noteikumiem, kādi norādīti licencē”³. Atšķiras arī šo darījumu forma. Autortiesību likums nosaka, ka jebkura licence izsniedzama rakstveidā, savukārt licences līgumu var slēgt gan mutvārdos, gan rakstveidā.

Licence var būt vienkārša licence, izņēmuma licence un vispārēja licence. Šis iedalījums attiecināms arī uz atļauju, kas tiek izsniegta licences līguma ietvaros, jo pēc būtības licences līgums satur licenci jeb atļauju darba izmantošanai⁴, tādējādi jānosaka šīs atļaujas apjoms. Vienkāršas licences gadījumā licences saņēmējs var veikt tajā norādītās darbības vienlaikus ar autoru un citiem esošiem vai nākamiem licences saņēmējiem. Savukārt izņēmuma licence dod tiesības veikt tajā norādītās darbības tikai licences saņēmējam. Vispārējo licenci izsniedz autoru mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācija. Tāda licence dod tiesības izmantot visu to autoru darbus, kurus pārstāv attiecīgā organizācija.

„Licences līgumam vispārīgā gadījumā ir šādas būtiskas sastāvdaļas: autora atļaujas došana izmantot savu darbu, izmantojamā darba konkretizējums, izmantošanas mērķis,

¹ I.Bērziņa, Autortiesību licences līgums, Jurista Vārds, 26.10.2004, Nr.41 (346)

² William Cornish and David Llewelyn *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*, London: Sweet & Maxwell, 2003

³ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 42.p.1.d.

⁴ Autortiesības, Autoru kolektīvs. Paklone I. (red.). Rīga: Izdevniecība AGB, 1997, 141.lpp.

atlīdzība par darba izmantošanu (kas var nebūt konkrēti noteikta).”¹ Šāds secinājums izteikts arī tiesu praksē. AT Senāts, lemjot par to, vai starp pusēm jau noslēgts mutisks licences līgums, konstatējis, ka „puses vienojušās par licences līguma būtiskām sastāvdaļām - tiesībām izmantot prasītājas pārstāvēto autoru darbus, vienojušās par šo darbu izmantošanas noteikumiem, atbildētājas pienākumu par šīm tiesībām maksāt noteiktu atlīdzību.”² Savukārt par līguma dabiskām sastāvdaļām uzskatāma vienošanās, nosakot atlīdzības apmēru par darba izmantošanu, konkrēta vienošanās par darba izmantošanas veidu, vienošanās par darba izmantošanas noteikumiem un līguma spēkā esamības teritoriju, vienošanās par brīdi, no kura licences saņēmējs var izmantot autora darbu. Šīs sastāvdaļas ir licences līguma tiešās sekas, kas saprotamas pašas par sevi, un, ja puses par tām konkrēti nav vienojušās, likums paredz veidu, kā tās nosakāmas.

Secināms, ka līdzēju izpratne par autortiesību licences līgumā iekļaujamām sastāvdaļām mazina iespējamību, ka pēc līguma noslēgšanas starp pusēm radīsies strīds par atsevišķiem darba izmantošanas aspektiem. Efektīvai savu interešu izteikšanai līgumā pirms tā slēgšanas nepieciešama precīza apziņa par mērķi, ko līdzējs ar līgumu vēlas sasniegt. Autoram jābūt skaidrībai, kāpēc viņš atļauj savu darbu izmantot citam un kāds labums no tā tiks gūts. Darba izmantotājam savukārt jāsaprot, kāds būs darba izmantošanas mērķis un ko viņš no tā iegūs.

2.2.3. Atsevišķi līgumi autortiesību jomā.

Autors īpaši neiztīrās atsevišķus līgumu veidus, tikai norādīs ar kādiem līgumiem autori mēdz nodrošināt savu tiesību aizsardzību, jo vairums no šiem līgumiem pēc būtības ir dažādi licences līguma tipi.

Izdevniecības līgumi parasti tiek slēgti par darba reproducēšanas tiesībām, to izmantošanu. Ar izdevniecības līguma palīdzību tiesību īpašnieks vienojas ar izdevēju par to, ka izdevējam par noteiktu samaksu tiek dotas tiesības reproducēt noteiktu skaitu eksemplāru un izplatīt tos noteiktā teritorijā. Nereti atsevišķas mantiskās tiesības nodod ar Civillikumā pazīstamo cesijas līguma palīdzību. Tāpat ir pazīstams arī līgums par darba publiskošanu, līgums par audiovizuālā darba radīšanu, darbu reprezentēšanas līgums, līgums par pasūtītu darbu, kā arī darba līgumi ar speciāli atrunātiem autortiesību jautājumiem u.c.

2.3. Citi autortiesību aizsardzības nodrošināšanas pasākumi.

2.3.1. Vienošanās ar kolektīvā pārvaldījuma organizāciju

¹ I.Bērziņa, Autortiesību licences līgums, Jurista Vārds, 26.10.2004, Nr.41 (346)

² Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr.SKC-65, Rīgā, 2004.gada 11.februārī

„Tā kā ar autortiesībām aizsargātie darbi radīti, lai tos lietotu visa sabiedrība, kolektīvās administrēšanas būtība ir veicināt darbu lietošanas atļauju izsniegšanu un vienkāršot šo atļauju saņemšanas iespējas, kā arī kontrolēt, lai darbu lietošana notiktu saskaņā ar normatīvo aktu prasībām un izdotajām atļaujām.”¹ Ja autors vēlas, lai viņa darbs kļūst plaši izmantots un raidīts vairākās raidorganizāciju programmās, atskaņots sabiedriskās vietās, bet tajā pašā laikā tiktu ievērotas viņa autortiesības, tad autoram izdevīgākais risinājums ir slēgt līgumu ar kolektīvā pārvaldījuma organizāciju, jo pats autors nebūtu spējīgs katreiz atļaut vai aizliegt sava darba izmantošanu, iekasēt atlīdzību un veikt citas administrēšanas darbības. Kolektīvā pārvaldījuma organizācija tiek nodrošināta no vienas puses likumiski – nosakot valstīm pienākumu nodrošināt un uzraudzīt to darbību, no otras puses līgumiski – slēdzot atsevišķus līgumus ar pašiem autoriem. Autortiesību likumā kā pirmā un galvenā autortiesību organizācijas funkcija ir noteikta šīs organizācijas pienākums vienoties ar darbu izmantotājiem par atlīdzības lielumu, maksāšanas kārtību un citiem noteikumiem, pamatojoties uz kādiem izdod licences. „Autors savas tiesības var nodot tikai ar līguma palīdzību, tāpat arī autortiesību organizācija, atbilstoši autora pilnvarojumam, tiesības izmantot darbu var nodot tikai ar līguma palīdzību.”² Taču joprojām valda problēma, ka kolektīvā pārvaldījuma organizācija nereti nespēj vienoties ar darbu izmantotājiem, jo īpaši radiostacijām par maksājamo atlīdzību lielumu, tādējādi nepietiekami īstenojot autoru intereses. Jāpiebilst, ka autora tiesības neatļaut sava darba izmantošanu, būdamas tik svarīgas autortiesībām, zūd brīdī, kad autortiesības tiek nodotas autortiesību organizācijai, taču tā ir katra autora brīva izvēle un tādā veidā katram autoram pašam ir tiesības izlemt, kā viņš organizēs savu tiesību izlietošanu. Lai gan Eiropas Savienības direktīvā Nr.2001/84 pieļauta iespēja dalībvalstīm paredzēt obligātu tiesību kolektīvo administrēšanu noteiktos gadījumos.

2.3.2. Provizoriskie pasākumi un tehniska rakstura aizsardzības līdzekļi

Provizoriskie pasākumi ir tādu darbību kopums, kuru mērķis ir laikus novērst vai pārtraukt tiesību pārkāpumu, tā iespējamās sekas, kā arī saglabāt pierādījumus, kas vēlāk būs nepieciešami lietas izskatīšanai. Autors šajā nodaļā centīsies apskatīt tikai tādus provizoriskos pasākumus, kādi veicami pirms pārkāpuma izdarīšanas. Direktīvā Nr.2004/48 ietvertas prasības nacionālajos likumdošanas aktos ietvert mehānismus, ar kuru palīdzību iespējams novērst un pārtraukt tiesību pārkāpumus, nodrošināt kontrafakta preču izņemšanu no aprites, kā arī arestēt pārkāpēja mantu, neizskatot lietu pēc būtības. No funkcionālā viedokļa šos pasākumus var iedalīt tādos, kas vērsti uz faktiska valdījuma nodrošināšanu (atslēgas, glabātava, apsardze) un tādos, kas vērsti uz to, lai sniegtu informāciju par tiesisko režīmu,

¹ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 216.lpp.

² I.Veikša, Autortiesību un blakustiesību aizsardzības tiesiskais regulējums, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 142. lpp.

kurš attiecas uz darbu (iezīmēšana, publiskie reģistri u.c.)¹. Tehniska rakstura šķēršļu radīšana nesankcionētai darbu lietošanai ir līdzekļu un paņēmieni kopums, kuru mērķis ir fiziski pasargāt darbus no reproducēšanas un citādas nelikumīgas lietošanas. Šie līdzekļi nodrošina darba eksemplāra īpašniekam ekskluzīvu faktisko monopolu pār darbu, tādējādi apgrūtinot darbu lietotājiem iespēju izgatavot darba kopiju². Viens no paņēmieniem ir kriptoloģija, kad darba izmantotājam ir jāiegādājas elektroniska atslēga, parasti kods, lai atvērtu elektronisko aploksni, kurā pieejams darbs. Pazīstams arī SCMS, kas ir tehnoloģisks līdzeklis, ko ievieš, lai nebūtu iespējams izgatavot vairāk par vienu darba kopiju vai arī mazinātu tās kvalitāti. Darbu iezīmēšana ir tehniska operācija, kuras gaitā darba ciparu ciparu formāta kopijai tiek pievienota kodēta informācija par konkrēto kopiju, kas tiek darīts ar mērķi, lai kontrolētu darba aprites likumību, respektīvi, varētu noteikt kopijas reproducēšanas likumību. Sertifikācija ir informācijas pievienošana darbam, lai sniegtu tā izmantotājam ziņas par darba īpašnieku un darba lietošanas nosacījumiem. Secināms, ka provizorisks pasākums ir perspektīvs, taču ne absolūts risinājums mūsdienu tehnoloģiskajā un pārkāpumiem piesātinātajā vidē, jo tie nevis cīnās ar pārkāpuma sekām, bet gan nepieļauj tā cēloņus. Tomēr atsevišķās situācijās var izpausties negatīvais aspekts, ka tādā veidā tiek pārkāptas citu personu tiesības likumā noteiktajos atļautajos gadījumos izmantot vai reproducēt darbu.

¹ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 231.lpp.

² Turpat, 231.lpp.

2.NODAĻA. TIESĪBU AIZSARDZĪBAS ĪSTENOŠANAS PASĀKUMI PĒC PĀRKĀPUMA.

Lai aizsargātu autortiesības, ir jākonstatē autortiesību pārkāpums. Autortiesību pārkāpums rodas tad, ja tajos gadījumos, kad likums to pieprasa, nav iegūta atļauja darba izmantošanai, pārveidošanai vai ir tā izkropļojums, vai arī nav pieminēta autorība. Autortiesību aizsardzība ir pasākumu kopums, ar kuriem autors vēršas pret autortiesību pārkāpumiem. Likums aizsargā autortiesības pret šo tiesību pārkāpumiem, proti, darbību, ar kuru aizskartas autortiesību subjekta personiskās vai mantiskās tiesības, tālāk dodot papildus uzskaitījumu.¹ Praksē biežākie pārkāpumi ir neatļauta darba reproducēšana un izplatīšana bez autortiesību un blakustiesību subjekta piekrišanas, atlīdzības nemaksāšana u.c.

Pēc būtības katram tiesīgajam subjektam jāaizsargā savas tiesības pēc paša iniciatīvas. Valsts tikai nodrošina efektīvu aizsardzības mehānismu. Savukārt tas, vai aizsargāt savas tiesības vai vai klusējot paciest tiesību pārkāpumu, jāizvēlas katram pašam.

Valsts uzņemas iniciatīvu atsevišķu personu tiesību aizsardzībā tad, ja tiesību aizskārums jau pats par sevi ir bīstams visai tiesiskajai kārtībai vai arī aizskar visas sabiedrības intereses. Pirmajā gadījumā, piemēram, ja tiek pārkāptas garā slimo vai citu tādu personu tiesības, kuras pašas nav spējīgas sevi aizstāvēt, vai arī pārkāpums parāda nihilistisku attieksmi pret likumu kā tādu. Otrajā gadījumā valsts rīcība *ex officio* seko tad, ja autortiesību pārkāpums rada, piemēram negodīgas konkurences situāciju tirgus dalībnieku vidū vai nelegāli izplatītā ārvalstu autoru produkcija nomāc nacionālās kultūras ietvaros radītos aizsargātos darbus.²

Uzzinot par iespējamo autortiesību vai blakustiesību pārkāpumu, autors, tā tiesību pārņēmēji vai attiecīga kolektīvā pārvaldījuma organizācija var celt tiesā prasību. Autortiesību likums nosaka vairākus prasības priekšmetus, kuri norādāmi prasības pieteikumā. Viens no tiem ir „prasīt, lai persona, kura pretiesiski izmantojusi autortiesību vai blakustiesību objektu, atzīst autortiesību vai blakustiesību subjektu tiesības”³. Ar šādu prasījumu prasītājs vēlas panākt savu tiesību atzīšanu uz darbu, tajā pašā laikā konstatējot juridisku faktu – prasītāja tiesību esamību uz konkrēto darbu. Piemēram strīdā par dzejoļa un dziesmas „Mana vienīgā ziņģe”⁴, Prasītājs lūdzis viņu atzīt kā vienīgo autoru, nevis līdzautoru. Pēc būtības ar šādu atzīšanas prasību autoram ir būtiski, lai tiek respektētas viņa personiskās tiesības, piemēram, uz autorību. Ja tās tiek atzītas, nereti tas nozīmē, ka arī šim autoram pienākas tiesības saņemt atlīdzību, ja vien mantiskās tiesības nav tikušas nodotas. Lai panāktu tiesības tikt atzītam par

¹ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 68.p.1.d.

² M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 229.lpp.

³ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 69.p.1.d.1.p.

⁴ Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-58, Rīgā, 09.02.2005

darba autoru, „svarīgs praksē ir arī jautājums par to, kā lietas izskatīšanas gaitā formulēt jaunrades neesamību, kādus argumentus lietot, lai pārliecinātu tiesu. Viens no argumentu veidiem ir uzskaitīt to piemēru neesamību, ar kuriem tradicionāli tiek pamatota oriģinalitātes esamība.”¹ Tomēr šāda argumentācija var būt nepietiekama, un tādēļ vēlams norādīt tieši tās pazīmes, kas liecina par to, ka darbs nevar tikt atzīts par jaunrades rezultātu. Arī augstākminētajā lietā faktiski izvērtās strīds par dziesmas teksta kā literāra darba aizsardzību un tika analizēts jaunrades jēdziens, un secināts, ka dziesmas teksts un pati dziesma ir divi dažādi autortiesību objekti un aizsargājami atsevišķi.

Prasītājs var prasīt aizliegt savu darbu izmantošanu.² Piemēram, lietā ar prasītāju SIA „Janus” un atbildētāju SIA „Arpres”, prasītājs bija cēlis prasību pret atbildētāju ar lūgumu aizliegt preses izdevumu izplatīšanu, norādot, ka prasītājam kā izplatītājam vienīgajam saskaņā ar līgumu starp autoru ir tiesības izplatīt konkrētos preses izdevumus Latvijā. Taču tiesa atzina, ka prasītājs pats nav preses izdevumu autors, tāpēc prasītājs nemaz nevarēja celt prasību par autortiesību aizsardzību, jo izdevēja apņemšanās par darba izplatīšanu attiecībā uz prasītāju lietā nedod tam tiesību celt prasību pret trešajām personām par izdevēja autortiesību pārkāpumu³. Tātad likumā noteiktā „savu darbu” izmantošana nozīmē, ka prasītājam jābūt autoram vai tiesīgam viņa vietā rīkoties. Tādējādi, autora priekšlikums ir, slēdzot izdevniecības vai citus līdzīgus līgumus, jau laikus paredzēt autortiesību pārkāpuma situāciju un iekļaut līgumā attiecīgu pilvarojumu izdevējam pārstāvēt autora intereses tiesību pārkāpumu gadījumos. Taču ja šāds pilnvarojums nav bijis ietverts, bet pārkāpums jau noticis, tad pastāv iespēja piedalīties tiesas procesā kā trešajai personai vai arī celt atsevišķu prasību par zaudējumu atlīdzināšanu.

Tiesību subjekts, kura tiesības ir aizskartas, ir tiesīgs prasīt restitūciju jeb prasīt, lai persona, kura prettiesiski izmanto autortiesību vai blakustiesību objektu, atjauno iepriekšējo stāvokli, kāds bija līdz tiesību pārkāpšanai, un pārtrauc prettiesiskās darbības vai neapdraud radošo darbību⁴. Šī prasība ir iestrādāta no Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29.aprīļa direktīvas 2004/48/EE par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu, kura paredz situācijas *status quo* atjaunošanu, kāda bija pirms pārkāpuma⁵, tādējādi radot gandarījumu tam tiesību subjektam, kura tiesības tika aizskartas. Tas, piemēram, var būt publikācija ar paziņojumu vai atvairināšanu laikrakstā un protams daudz un dažādas citas darbības.

¹ M.Grudulis, Kā saprast jaunrades jēdzienu autortiesībās, Jurista Vārds, 23.04.2002, Nr.8 (241)

² Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 69.p.l.d. 2.p

³ Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-0025-06, Rīgā 11.01.2006

⁴ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 69.p.l.d. 3.p

⁵ I.Kalnāja-Zelča, Jaunas iespējas intelektuālā īpašuma aizsardzībā, publicēts 28.07.2007, <http://www.bbblaws.com/public/28885.html>, aplūkots 19.05.2008

Līdzīgi kā iepriekšminētajai prasījuma tiesībai, pastāv arī tiesība prasīt, lai persona pārtrauc darbības, kas atzīstamas par sagatavošanos autortiesību vai blakustiesību objektu prettiesiskai izmantošanai¹. Ikdienā daudz konfliktu notiek reklāmas jomā un rodas strīdi par reklāmā izmantoto elementu, piemēram mūzikas vai attēla likumīgu izmantošanu, un šādā gadījumā autoram būtu pamats prasīt pārtraukt sagatavošanos autortiesību pārkāpumam jeb prasīt nepubliskot reklāmu līdz strīda galīgai atrisināšanai. Mūsdienās aizvien lielāka uzmanība visā pasaulē un arī Latvijā tiek piesaistīta to autoru darbu autortiesību aizsardzībai, kas var tikt izmantoti strādājot ar datoru, un arī audio, video un DVD formāta darbu aizsardzībai. Iemesls tam ir šo darbu straujš patēriņa pieaugums, kas protams veicina piedāvājumu, kas nevienmēr ir legāls un atbilst Autortiesību likuma nosacījumiem. Tādējādi arī kontrafakto eksemplāru izgatavotāji uzlabo tehniskās iekārtas kopiju izgatavošanai un autoram ir tiesības prasīt pārtraukt sagatavošanos nelikumīgām darbībām, ja ir pamatotas šaubas, ka iespējamā pārkāpēja darbības ir vērstas uz nākamam autortiesību pārkāpumu.

Pašu būtiskāko gandarījuma ņemšanas paņēmieni nodrošina tiesība prasīt, lai persona, kura prettiesiski izmantojusi autortiesību vai blakustiesību objektu, atlīdzina autortiesību vai blakustiesību subjektam radītos zaudējumus un morālo kaitējumu². Piemēram, lietā Aivara B. prasībā pret SIA „Daudznozaru kompānija Daugava” par kompensācijas piedziņu³ atzīts, ka fotogrāfijas autoram kā autortiesību subjektam ir tiesības saņemt kompensāciju pēc tiesas ieskata noteiktajā apmērā, respektīvi vadoties no Civillikuma 5.pantā nostiprinātās taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem. Tiesu praksē par kompensācijas piedziņu bieži vien vairāk neskaidrību rodas nevis par faktu, ka kompensācija piedzenama vai nē, bet gan par tās apmēru. Tradicionāli civiltiesībās reglamentētais zaudējumu institūts nespēj pilnībā nodrošināt taisnīguma īstenošanu tiesību pārkāpēja un cietušā attiecībās, tādēļ tiek meklēti dažādi līdzekļi proporcionālai kompensācijas aprēķināšanas metodikai. „Noteikt zaudējumu apmēru autortiesību pārkāpumu gadījumos traucē tas, ka nekāda objektīvi pastāvoša cietušā mantas samazinājuma faktiski nav. Līdz ar to visi zaudējumi reducējas uz zaudēto peļņu, kuras apmērus tiesā pierādīt ir samērā grūti.”⁴ Ja zaudējumu aprēķināšana praktiski nav iespējama, parasti kompensācija tiek aprēķināta pēc tiesas ieskata. „Tā kā autortiesību pārkāpumi ir ļoti viegli īstenojami un adekvātai tiesisko attiecību regulēšanai nepieciešama augsta sabiedrības tiesiskā kultūra, šajās tiesībās nav svešs civilā soda institūts. Civilais sods izpaužas tā, ka pārkāpējam tiek uzlikts pienākums samaksāt noteiktu naudas summu cietušajam. Šis civilais sods var tikt piemērots, gan nosakot

¹ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 69.p.1.d. 4.p.

² Turpat, 69.p.1.d. 5.p.

³ Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-0266-06, Rīgā 19.04.2006

⁴ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 244.lpp.

kompensāciju pēc tiesas ieskata, gan arī piemērojot likumā tieši noteiktu apmēru. Tā, piemēram ASV likumā ir noteikts, ka tiesa var papildus piespriest par labu cietušajam līdz 50% no zaudējumu summas.”¹ Latvijā spriedumos, kuros SIA „Autortiesību un komunikēšanās konsultāciju aģentūra/ Latvijas autortiesību aģentūra” (turpmāk AKKA/LAA) pieprasīja kompensācijas piedziņu no SIA „Radio Skonto”², balstoties uz Bernes konvenciju, Vispasaules intelektuālā īpašuma organizācijas WIPO līguma preambulas, ka ir nepieciešams saglabāt līdzsvaru starp autoru tiesībām un plašām sabiedrības interesēm, tiesa piedzina kompensāciju proporcionāli atbildētājas ienākumiem konkrētā laika periodā (3%) jeb Ls 24000. Pēc līdzīgas metodikas (raidorganizācijas gada ienākumiem) tiesa piedzinusi kompensāciju par labu autoram līdzīgā lietā AKKA/LAA prasībā pret a/s „Radio SWH”³, ņemot vērā konkrētos lietas apstākļus, pušu paskaidrojumus un lietā esošos pierādījumus, kā arī pārkāpēja vainu, nosakot par taisnīgu un samērīgu kompensāciju Ls 26000 par katru pārkāpuma gadu. Pēc autora domām, tiesai, nosakot kompensācijas apmēru, vienmēr jāpatur prātā samērīguma princips un jāraugās arī vai tiesību pārkāpējs ir fiziska vai juridiska persona, attiecīgi ievērojot katru iespējas. Latvijai vajadzētu ņemt vērā ASV pieredzi un ieviest likumā civilā soda institūtu, kas arī ļautu objektīvāk noteikt kompensācijas apmēru, jo tad būtu prognozējama, ar likumdošanu (nevis tikai ar judikatūru) veidota kompensācijas aprēķināšanas sistēma.

Autori ir tiesības prasīt, lai tiek iznīcināti kontrafakta eksemplāri⁴. Autoram civiltiesiskā strīda rezultātā pastāv tādas pašas tiesības prasīt kontrafakta eksemplāru iznīcināšanu kā valstij, kurai ar direktīvu Nr.2004/48 un TRIPS līguma 61.pantu ir pienākums iznīcināt kontrafaktos eksemplārus un konfiscēt rīkus, ja pārkāpums izdarīts komercdarbības ietvaros. Viena no lielākajām nozarēm, kurā autortiesības tiek pārkāptas arvien vairāk, ir mūzikas izplatīšana internetā bez maksas. Šādu iespēju pavēra jaunizgudrotais mūzikas digitālais formāts mp3. Šobrīd internetā darbojas tūkstošiem web saitu, kuros par brīvu tiek piedāvāta iespēja apmainīties ar mūzikas failiem. Šis pakalpojums ir ļoti izdevīgs- mūzikas ieraksta iegūšana nemaksā neko, tikai iespēju citiem iegūt īpašumā kādu mūzikas failu no jūsu datora. Pret to gan iebilst lielās mūzikas izdevniecības, jo tādējādi neiegādājoties licencētus mūzikas ierakstus tām tiek radīti milzīgi zaudējumi. Turklāt neizbēgami rodas nelegāli ieraksti lielos daudzumos, kuru tirdzniecība melnajos tirgos atņem ienākumus autoriem, tādēļ tie ir iznīcināmi. „Diskutējama ir vairāku valstu likumos iekļautā iespēja kontrafakta ceļā izgatavotos eksemplārus tiesas ceļā piespriest tiesību īpašniekiem. No vienas puses, tā dod

¹ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 145.lpp.

² Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-147, Rīgā, 14.03.2001

³ Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-65, Rīgā, 11.02.2004

⁴ Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 69.p.l.d. 6.p.

tiesību īpašniekam iespēju izplatīt savu darbu, neieguldot līdzekļus tā ražošanā, no otras puses, šāda situācija veicina kontrafaktu eksemplāru apriti, kā arī ļauj pārdot šādus eksemplārus par cenu, kas zemāka par ražošanas pašizmaksu un tādējādi rada negodīgu konkurenci attiecībā pret citiem tirgus dalībniekiem.”¹ Autors piekrīt otrajā daļā izteiktajam viedoklim, ka tas varētu radīt negodīgu konkurenci, radīt disbalansu, jo netiek atjaunots iepriekšējais stāvoklis, bet tas tiek tikai kroplots, un šo iemeslu dēļ vien nebūtu pieļaujama kontrafakta eksemplāru nodošana autortiesību subjektam. Literatūrā sastopama problēma, kāda mēdz parādīties praksē – kontrafaktais eksemplārs ietilpst izdevumā, kurā ir arī vairāki likumīgā kārtā ietverti raksti, piemēram, žurnāls. Tādā gadījumā tomēr ir jāiznīcina viss eksemplārs, pamatojoties uz kontrafakta iznīcināšanu kā imperatīvu normu, bet cietušās trešās personas var prasīt zaudējumu atlīdzību no tiesību pārkāpēja.

Autortiesību likumā arī paredzēta tiesība vērsties pret starpniekiem - prasīt, lai starpnieki, kuru sniegtie pakalpojumi tiek izmantoti nolūkā pārkāpt autortiesību vai blakustiesību subjektu tiesības vai kuri padara iespējamu šādu pārkāpumu, veic attiecīgus pasākumus, lai pārtrauktu izmantotāju iespējas izdarīt šādus pārkāpumus. Ja starpnieks neveic attiecīgus pasākumus, autortiesību vai blakustiesību subjektam vai tā pārstāvim ir tiesības vērsties pret starpnieku.² Šajā gadījumā ir jāpierāda starpnieka nodoms, ka viņš apzinās savu darbību, kas vērsta uz autortiesību pārkāpumiem.

„Tiesai vērsties pret iespējamo autortiesību pārkāpēju, vispirms jānoskaidro, vai atbildētājs ir redzējis vai dzirdējis prasītāja darbu. Ja nē, tad atbildētājs nevar tikt uzskatīts par pārkāpēju. Tomēr jau esoša darba zināšanai nav jābūt apzinātai - prasītājs uzvarēs, ja varēs pierādīt, ka atbildētājs kaut kādā veidā saskāries ar darbu, lai gan varbūt atbildētājs patiesi visu šo gadījumu aizmirsis, bet muzikālā frāze saglabājusies kaut kur viņa zemapziņā.”³ Taču grūtākais ir pierādīšana, jo atbildētājs var nestāstīt patiesību un ticamus pierādījumus saskarsmei ar darbu nav viegli atrast. Tiesai arī jānoskaidro, vai vispār prasītāja darbs ir oriģināls un aizsargājams, kā arī vai nepastāv likumā paredzētie izmantošanas izņēmumi. Pēc autora domām, šo trīs elementu pierādīšana tiesai nozīmē pamatotas iespējas realizēt savu tiesību aizsardzību tiesas ceļā.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 250¹⁰ pantu, ja ir pamats uzskatīt, ka intelektuālā īpašuma tiesību subjekta tiesības tiek pārkāptas vai varētu tikt pārkāptas, prasītājs pēc

¹ M.Grudulis, Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006, 243.lpp.

² Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150, 69.p.l.d. 7.p.

³ I.Veikša, Autortiesību un blakustiesību aizsardzības tiesiskais regulējums, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 64. lpp.

motivēta pieteikuma var lūgt tiesu pieņemt lēmumu par pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšanu, pašu līdzekli norādot pieteikumā. Pagaidu aizsardzības līdzekļi ir:

- tādas kustamas mantas apķīlāšana, ar kuru iespējams, tiek pārkāptas intelektuālā īpašuma tiesības;
- pienākums atsaukt preces, ar kurām, iespējams, tiek pārkāptas intelektuālā īpašuma tiesības;
- aizliegums veikt noteiktas darbības gan atbildētājam, gan personām, kuru sniegtie pakalpojumi tiek izmantoti, lai pārkāptu intelektuālā īpašuma tiesības, vai personām, kuras padara iespējamu šāda pārkāpuma izdarīšanu.¹

Pagaidu aizsardzības līdzekļi var noteikt gan pirms prasības celšanas, gan jebkurā procesa stadijā, un tas pēc būtības ļoti līdzinās prasības nodrošināšanas institūtam, kura mērķis ir nodrošināt prasītāju aizsargāt viņa likumīgās intereses to aizskāruma gadījumā. Pagaidu aizsardzības līdzekļa noteikšana var radīt personai, kura uzskatāma par iespējamo tiesību pārkāpēju, zaudējumus, tādēļ ir tikai loģiski un pamatoti saprotama likuma prasība, dodot tiesai tiesības prasīt prasītājam iemaksāt noteiktu naudas summu tiesu izpildītāja depozīta kontā.

¹ Civilprocesa likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 03.11.1998, Nr.326/320, 250¹⁰.p. 3.d.

KOPSAVILKUMS

[1] Pēc autora domām, autortiesībās īpašuma priekšmets nav tikai mantiskās tiesības, bet gan pats autortiesību objekts – darbs, uz kuru autoram ir mantiskās un speciālas personiskās tiesības. Šis darbs var būt īpašuma priekšmets un, neskatoties uz plašajām iespējām darbu pavairot, darbs ir idejas izpausmes materiālā forma, uz kuru īpašumtiesības ir vienīgi autoram, bet citas personas var būt tikai darba kopiju īpašnieki vai personas, kurām piešķirtas tiesības darbu izmantot (ar dažiem izņēmumiem).

[2] Ņemot vērā, ka autortiesību sistēmai ir jāsabalansē divas sabiedrību interesējošas tiesības, kas pienākas autortiesību īpašniekiem un organizētās sabiedrības saprātīga pieprasījuma tiesības, tad autortiesības ir ierobežojamas par labu sabiedrības interesēm pēc autortiesību aizsardzības termiņa notecēšanas, jo autoru darbu mērķis ir kalpot sabiedrībai, tādā veidā radot autora un sabiedrības simbiozi.

[3] Starptautiskie līgumi uzliek to dalībvalstīm vispārīgus plaša satura pienākumus, kā galveno uzsverot nacionalitātes principu jeb citu dalībvalstu autoru tiesību nodrošināšanu tieši tādā pat līmenī, kādā tiek nodrošinātas savas valsts autoru tiesības, un tiek radīti visi priekšnosacījumi, lai dalībvalstis, izstrādājot nacionālos likumus, tajos ietvertu konkrētus tiesību aizsardzības līdzekļus un pasākumus pārkāpumu novēršanai.

[4] Autortiesībās aizsargājama darba statuss tiek iegūts jau ar darba radīšanas brīdi un autortiesību aizsardzība nav atkarīga no darba kvalitātes vai mākslinieciskās vērtības, un darba nozīmības kritērija neesamība tikai paaugstina tiesību aizsardzības līmeni attiecībā pret citiem intelektuālā īpašuma objektiem, piemēram, patentiem.

[5] Ņemot vērā, ka joprojām nav vienotas izpratnes kā autoram paredzēt pienācīgu un taisnīgu atlīdzības saņemšanu, autors izvirza priekšlikumu līgumos atlīdzību noteikt procentuāli no pārdoto darbu eksemplāru mazumtirdzniecības cenas vai citas stabilas summas, jo mazumtirdzniecības cena kā kritērijs pasaules praksē veiksmīgi darbojas tāpēc, ka tā visciešāk ir atkarīga no pircēju pieprasījuma un attiecīgi pircēju objektīva vērtējuma par darbu.

[6] Autortiesību jomā līguma puses pašas ir tiesīgas noteikt darījuma sastāvdaļas, taču praksē kolektīvā pārvaldījuma organizācija nereti nespēj vienoties ar darbu izmantotājiem par maksājamo atlīdzību, tādējādi neefektīvi īstenojot autora tiesības saņemt maksimālu atlīdzību.

[7] Autors uzskata, ka valstij pašai jārada mehānisms kā autoram bez liekas birokrātijas nodrošināt savu interešu aizsardzību citā veidā. Priekšlikums ir izveidot vairākas

savā starpā konkurējošas kolektīvā pārvaldījuma organizācijas (taču daļēji valsts kontrolētas), lai autoram būtu iespēja izvēlēties citu, viņa situācijai atbilstošāku organizāciju, ja viņš uzskata, ka esošā organizācija viņa tiesības īsteno neefektīvi.

[8] Provizoriskie pasākumi ir viens no labākajiem risinājumiem autortiesību aizsardzības īstenošanā tā apstākļa dēļ, ka ar tiem pirmkārt nevis cenšas novērst pārkāpuma sekas, bet cenšas nepieļaut pārkāpuma cēloņus, sekojot līdzi tehnikas, ekonomikas un cilvēku tiesiskās kultūras attīstībai.

[9] Pēc autora domām augstākminēto līdzekļu galveno mīnusu – straujo tehnoloģiju attīstību, kurai šie pasākumi reizēm netiek līdzi, var novērst, intensīvi piesaistot likumdošanas procesā attiecīgās tehnoloģijas jomas speciālistus.

[10] Lai novērstu sarežģītumu rašanos, ceļot prasību tiesā, slēdzot izdevniecības vai citus līdzīgus līgumus, vienmēr jāparedz iespējamā autortiesību pārkāpuma gadījums, līgumā precīzi atrunājot darījuma sastāvdaļas, tajā skaitā iespējamo pilnvarojumu izdevējam pārstāvēt autoru, jo autortiesību jomā pietiekoši daudz brīvības ir dotas tiesai lemt pēc saviem ieskatiem.

[11] Ja pilnvarojums vai citas svarīgas sastāvdaļas līgumā nav tikušas ietvertas un noticis tiesību pārkāpums, tad pastāv alternatīva autortiesību normu vietā tiesā pamatoties uz tiesību normām par zaudējumu atlīdzināšanu vai negodīgu konkurenci.

[12] Latvijas tiesību sistēmā tiesām joprojām ir krasi atšķirīga interpretācija par kompensācijas piedziņas apmēru, svārstoties starp Civillikuma 5.pantu un procentuālas daļas noteikšanu no atbildētāja ienākumiem.

[13] Autors izvirza priekšlikumu ieviest likumā civilā soda institūtu, kas ļautu veidot vienvērtīgu un prognozējamu autortiesību kompensācijas apmēra formulējumu, tādējādi nosakot, kādu daļu prasītājs var prasīt virs zaudējumu (bieži negūtās peļņas) summas kā gandarījumu par pārkāpuma faktu.

[14] Kontrafakto eksemplāru iznīcināšana ir saprātīgi nepieciešama, lai nekropļotu restitūcijas institūtu, neveicinātu kontrafaktu eksemplāru apriti un neradītu negodīgu konkurenci attiecībā pret citiem tirgus dalībniekiem.

ANOTATION

A bachelor work consists from three chapters, which made a defending thesis, while an author wrote it. In introduction author based an urgency of theme and pulled out purpose of a grounded theme to explore the legal order of copyrights, their lawful measures in practice and pulled out a propositions for more effective protection of rights.

In the first chapter author has find out the answers in a theory existing issues, analysing the diferences between copyrights and author rights. An author draws conclusion, that in copyrights a property object is not only the economic rights, but same copyrights object, thus supporting the system of continental European rights and keeping personal doctrine.

In the second chapter author has examine an issues, how the protection of copyrights is provided after violation of rights.

In possibilities, which it can do in the cases when an violation of copyrights is taking place already, are the third department examined. Analysing judicature, an author draws conclusion that in Latvia is not a homogeneous strategy in calculation of extent of compensations in courts. An author pulls out suggestion, to take example from the USA, and inculcate civilian punishment institute, after which can be inculcated homogeneous, predictable and not only from courts depended the conception of mathematical calculation.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN JURIDISKO AKTU SARAKSTS

Literatūra

Grāmatas:

1. Autortiesības, Autoru kolektīvs. Paklone I. (red.). Rīga: Izdevniecība AGB, 1997;
2. Grudulis M., Ievads autortiesībās, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2006;
3. Juridisko terminu vārdnīca [B.a.] - Rīga: Nordik, 1998;
4. Rozenfelds J., Intelektuālais īpašums, Rīga, Zvaigzne ABC, 2004;
5. Veikša I., Autortiesību un blakustiesību aizsardzības tiesiskais regulējums, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006;
6. Cornish W., Llewelyn D., Intellectual property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights, London, Sweet&Maxwell, 2003;
7. Phillips J., Firth A. Introduction to Intellectual Property Law (4th edition) Butterworths. London Dublin, Edinburg, 1990;
8. M.Stewart S. LLD., International Copyright and neighbouring rights, London, Butterworths, 1983;

Periodika:

9. Balodis K., Labas ticības princips mūsdienu Latvijas Civiltiesībās, *Jurista Vārds*, 03.12.2002. nr.24;
10. Bērziņa I, Autortiesību licences līgums, *Jurista Vārds*, 26.10.2004, Nr.41 (346);
11. Grudulis M., Kā saprast jaunrades jēdzienu autortiesībās, *Jurista Vārds*, 23.04.2002, Nr.8 (241);
12. Grudulis M., Datorprogramma kā autortiesību objekts, *Jurista Vārds*, 04.03.2003, Nr.9 (267);
13. Grudulis M., [B.n.], *Jurista Vārds*, 20.05.2003, Nr.19 (277);
14. Kopīgā diskusijā par autortiesībām un blakustiesībām, *Jurista Vārds*, 10.09.2002, Nr.18 (251);
15. Lībiņa I., Personības tiesību aizsardzības nodrošināšana Latvijas civiltiesību sistēmā (I, II) Likums un Tiesības: 9.sējums, nr. 5 (93) maijs, 2007, 9. sējums, nr.6 (94) jūnijs;
16. Viģante I., Vai autortiesības ir pārmantojamas?, *Latvijas Vēstnesis*, 13.04.2005, Nr.58 (3216);

Materiāli no interneta:

17. Eisaka L, Ideju zagšana un to aizsardzība, 25.02.2008, <http://www.lg-c.lv/lat/news/cat/9/2008-02-25>, aplūkots 22.05.2008;
18. Kalnāja-Zelča I., Jaunas iespējas intelektuālā īpašuma aizsardzībā, publicēts 28.07.2007, <http://www.bblaws.com/public/28885.html>, aplūkots 19.05.2008;
19. Pikārds R.G., Toivonens T.E., *Autortiesību un ar tām saistīto nozaru ekonomiskais ieguldījums Latvijā*, Pētījums, <http://www.km.gov.lv/ui/main.asp?id=17670>, aplūkots 20.04.2008;
20. http://en.wikipedia.org/wiki/Copyright#Similar_legal_rights, aplūkots 07.05.2008;

Normatīvie akti

1. Latvijas Republikas Satversme, LR likums, Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., nr. 43;
2. Universal Declaration of Human Rights, General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948;
3. 1994. gada 15. aprīļa Marakešas līguma par Pasaules Tirdzniecības organizācijas dibināšanu 1C pielikums "Līgums par ar tirdzniecību saistītajiem intelektuālā īpašuma aspektiem" (TRIPS līgums): LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 30. decembris, nr. 388/399;
4. Vispasaules intelektuālā īpašuma organizācijas (WIPO) līgums par autortiesībām: LR Starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 17.02.2000, Nr.53/54;
5. Vispasaules intelektuālā īpašuma organizācijas (WIPO) līgums par izpildījumu un fonogrammām:LR Starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 17.02.2000, Nr.53/54;
6. Bernes konvencija par literatūras un mākslas darbu aizsardzību: LR Starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 21.02.2003, Nr.29;
7. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2001/29/EK: ES direktīva, *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, 18.12.2007;
8. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2004/48/EK: ES direktīva, *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, 13.04.2005;
9. Latvijas administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums, *Ziņotājs*, 20.12.1984 Nr.51;

10. Civillikums: LR likums, Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 30.01.1992., Nr.4;
11. Par Romas konvenciju par izpildītāju, fonogrammu producentu un raidorganizāciju tiesību aizsardzību, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 31.03.1998, Nr.84/85;
12. Civilprocesa likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 03.11.1998, Nr.326/320;
13. Par Vispasaules intelektuālā īpašuma organizācijas (WIPO) līgumu par autortiesībām, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 17.02.2000, Nr.53/54;
14. Autortiesību likums, LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 27.04.2000, Nr.148/150;
15. Konkurences likums: 2001. gada 04. oktobra LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 23. oktobris, nr. 151;
16. Par Latvijas Republikas klātbūtnes atjaunošanu Bernes konvencijā "Par literatūras un mākslas darbu aizsardzību": Ministru kabineta 1995.gada 18.aprīļa rīkojums Nr.197, *Latvijas Vēstnesis*, 26.04.1995, Nr.64;
17. ASV konstitūcija, *Latvijas Vēstnesis*, 04.07.1997, Nr.171/17;

Tiesu prakse

1. Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-147, Rīgā, 14.03.2001;
2. Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr.SKC-65, Rīgā, 2004.gada 11.februārī;
3. Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-58, Rīgā, 09.02.2005;
4. Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-223, Rīgā, 06.04.2005;
5. Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-0584-05, Rīgā, 05.10.2005;
6. Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-0025-06, Rīgā 11.01.2006;
7. Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC – 266-06, Rīgā, 19.04.2006;
8. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr.CA-136/2, Rīgā, 19.01.2000;
9. Eiropas Kopienu Tiesas spriedums lietā Nr.245/00 SENA v. NOS, <http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/gettext.pl?lang=en&num=79969793C19000245&doc=T&ouvert=T&seance=ARRET&where>, aplūkots 15.05.2008;
10. Eiropas Kopienu Tiesas spriedums lietā Nr.C 306/05, SGAE v. Hoteles, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62005J0306:LV:HTML>, aplūkots 15.05.2008.

Apliecinu, ka bakalaura darbu esmu uzrakstījis patstāvīgi, izmantojot darbā norādītos avotus, un darbs nav plaģiāts.

R.Niedra, 2008.gada 26.maijā

Bakalaura darbs aizstāvēts:

Bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

2008.gada ____.

un novērtēts ar atzīmi _____

Komisijas priekšsēdētājs _____